

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2019

Kollertová Kateřina

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

Naplňování otcovské role v neúplné rodině

Bakalářská práce

Autor: Kateřina Kollertová

Studijní program: B7505 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Kateřina Kollertová

Studium: P16P0644

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: **Naplňování otcovské role v neúplné rodině**

Název bakalářské práce AJ: Fulfilling the role of a father in a single-parent family

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá procesem naplňováním chybějící role otce v neúplné rodině. Cílem práce je zodpovědět otázku, kdo naplňuje roli otce v rodině, kde otec chybí. Práce vymezuje pojmy jako je rodina, neúplná rodina nebo role. Dále řeší základní strukturu rolí v rodině, význam otce v rodině nebo problematiku neúplné rodiny a samoživitelství. Praktická část pomocí kvalitativního výzkumu na základě rozhovorů s matkami zjišťuje konkrétní způsoby, jakými se v těchto rodinách snaží naplňovat roli chybějícího otce.

MÁROVÁ, Zdeňka; MATĚJČEK, Zdeněk; RADVANOVÁ, Senta. Výchova dětí v neúplné rodině. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. NOVÁK, Tomáš. O otcovské roli: [význam otce v rodině]. Praha: Grada, 2013. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-4498-8. Langmeier, J., Krejčířová, D. (1998). Vývojová psychologie. Praha: Grada. MATOUŠEK, Oldřich. Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0968-3.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Leoně Stašové, Ph.D. za její vedení, odborné a cenné rady a připomínky, které mi při vypracování mé práce poskytla. Mé poděkování také patří respondentkám, které se podílely na výzkumném šetření.

Anotace

KOLLERTOVIÁ, Kateřina. *Naplňování otcovské role v neúplné rodině*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 53 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá procesem naplňováním chybějící role otce v neúplné rodině. Cílem práce je zodpovědět otázku, kdo naplňuje roli otce v rodině, kde otec chybí. Práce vymezuje pojmy jako je rodina, neúplná rodina nebo role. Dále řeší základní strukturu rolí v rodině, význam otce v rodině nebo problematiku neúplné rodiny a samoživitelství. Praktická část pomocí kvalitativního výzkumu na základě rozhovorů s matkami zjišťuje konkrétní způsoby, jakými se v těchto rodinách snaží naplňovat roli chybějícího otce.

Klíčová slova: naplňování role, role v rodině, role otce, rodina, neúplná rodina

Annotation

KOLLERTOVIÁ, Kateřina. *Fulfilling the role of a father in a single-parent family*.
Hradec Králové: Pedagogical faculty, University of Hradec Králové, 2019. 53 pp.
Bachelor Thesis.

The Bachelor thesis deals with the process of fulfilling a missing role of a father in a single-parent family. The aim of the thesis is to answer the question who impersonates the role of a father in a family where there is no father. The thesis defines notions, such as a family, a single-parent family and a role. It also deals with a basic structure of roles in a family, the importance of a father in a family and a question of a single-parent family and a lone parenthood. The practical part implemented by the means of a qualitative research based on interviews with mothers finds out particular ways by which a missing role of a father can be fulfilled.

Key words: fulfilling a role, role in a family, role of a father, family, single-parent family

Obsah

Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Rodina jako primární výchovný činitel.....	9
1.1 Definice rodiny.....	9
1.2 Funkce a funkčnost rodiny	11
1.3 Problematika neúplné rodiny	14
1.3.1 Příčiny vzniku neúplné rodiny	15
1.3.2 Možné problémy vznikající v neúplných rodinách	16
2 Sociální role v rodinném prostředí	19
2.1 Základní struktura rolí v rodině.....	20
2.2 Mateřská role.....	22
2.2.1 Samoživitelství	23
2.3 Otcovství a jeho význam	24
2.3.1 Role otce v rodině	25
EMPIRICKÁ ČÁST	27
3 Metodologie výzkumu	27
3.1 Cíl výzkumu a výzkumný problém	27
3.2 Výzkumné otázky.....	27
4 Výzkumná metoda.....	28
4.1 Sběr dat.....	28
4.2 Výzkumný vzorek a jeho výběr	30
4.3 Charakteristika respondentů.....	30
4.4 Etické aspekty výzkumu.....	33
5 Výsledky výzkumného šetření.....	34
5.1 Matka pro všechno	34
5.2 Otec „ne-otec“	38
5.3 Pomůžeme ti!	42
6 Shrnutí.....	46
Závěr	48
Zdroje.....	50
Přílohy.....	54
Příloha I.: Vzor rozhovoru	54
Příloha II.: Ukázka rozhovoru.....	56

Úvod

V posledních desetiletích se potýkáme s výraznými změnami, které se týkají struktury rodiny, ale také rozdělení rolí v rodině. Zatímco byly v minulosti role a postavení obou rodičů jasně dané, v současnosti především kvůli aktivnímu postavení žen ve společnosti, došlo ke značné změně těchto rolí. Změnou také prošel přístup k péči o děti a jejich výchově. V důsledku těchto změn vyplynula řada problémů, kterými jsou například snížená stabilita partnerských vztahů, zakládání rodiny v pozdějším věku, zaměření se na kariérní růst, řešení nespokojenosti ve vztahu rozvodem nebo právě celospolečenská tolerance k rozvodům. Dále také můžeme hovořit o rostoucím počtu neúplných rodin, které jsou v naprosté většině tvořeny právě matkou s dětmi. Důvodem, proč v čele domácnosti stojí právě žena, může například být rozhodnutí zůstat svobodnou matkou bez stálého partnera, rozvod, úmrtí partnera nebo odchod otce z rodiny. Velmi často se hovoří o důležitosti právě mateřské role a role otce je značně opomíjena.

S přibývajícím počtem neúplných rodin se domnívám, že je vhodné informovat o důležitosti otce pro rodinu. Proto se v této práci pokouším o zmapování problematiky naplňování otcovské role v neúplných rodinách, čemuž je věnována celá empirická část. Pro své výzkumné šetření jsme si zvolila rozhovory s matkami, které po určitou dobu byly součástí právě neúplné rodiny.

V první části bakalářské práce jsou popsány základní informace týkající se rodiny jako je definice, funkce či funkčnost rodiny. Dále pak problematika neúplných rodin, příčiny jejich vzniku a možné problémy objevující se v těchto rodinách. Následně práce popisuje sociální role v rodinném prostředí. Konkrétně rozdělení rolí v rodině, podrobnosti o roli matky, ale i roli otce. V druhé polovině bakalářské práce se seznámíme s výzkumnými otázkami, výběrem respondentů a zvolenou metodou. Závěrečnou částí bakalářské práce je samotné výzkumné šetření a jeho výsledky.

Hlavním cílem práce je zodpovědět otázku, kdo naplňuje roli otce v rodině, kde otec chybí. Bakalářská práce by mohla být přínosem nejen pro sféru sociální pedagogiky, ale také pro jiné pedagogicko-psychologické pracovníky. Dále by také mohla přinést vhled do problematiky matek, které se vyskytly v této nepříznivé životní situaci.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina jako primární výchovný činitel

Rodinným systémem nejsou myšleny jednotliví lidé sami o sobě, ale vzájemné vztahy a interakce mezi nimi. Chování jednotlivých členů ovlivňuje všechny ostatní členy rodiny (Matějček, 1992). Každá rodina sama o sobě je jedinečná a nenahraditelná. Pro někoho může být užitečná, pro jiného těžkým břemenem. Možná existuje proto, abychom zde nebyly pouze pro sebe, ale i pro uskutečnění obecnějšího záměru jako je pokračování rodu a udržení si lidství (Kraus, 2015).

Rodina jako taková prošla dlouhým vývojem a stále jím ještě prochází. Z historického hlediska došlo k proměně z rodiny autoritativně patriarchální na demokraticky partnerskou. Hlavní odlišností v těchto dvou případech je především postavení ženy jako matky. V prvním případě je dominantní otec jako živitel a autorita rodiny, zatímco žena je podřízeného postavení a zároveň na manželovi závislá. Tento model vykazoval značnou stabilitu rodiny. V druhém případě začalo docházet k profesnímu uplatnění ženy i na pozicích, které byly dříve především mužskou doménou. To pomalu způsobovalo stále menší závislost na manželovi a zvyšujícím se sebevědomí žen. Díky tomu rodina demokraticky partnerská začala vykazovat značnou nestabilitu (Vacek, 2017). Tato nestabilita v současnosti přináší mnoho problémů a nese si své důsledky. Způsobuje vysokou rozvodovost a problematiku porozvodové péče o děti (Černá, 2001). Dalšími trendy současné rodiny může být zvyšování věku sňatečnosti, plánované rodičovství, upouštění od tradičních forem manželství, zahájení sexuálního života v nižším věku nebo vysoká zaměstnanost žen. Rodina se také čím dál více izoluje a uzavírá, například při utváření sousedských, přátelských ale i příbuzenských vztahů. Jedinci jsou čím dál víc odkázáni sami na sebe (Veselá, 2006).

1.1 Definice rodiny

Většina lidí si pod slovem rodina představí otce, matku a dítě. Toto tvrzení se také objevuje v odborné literatuře, kde se hovoří o soužití dvou dospělých jedinců – muži a ženě, kteří jsou zpravidla manželé žijící v jedné domácnosti a spolupracují na výchově vlastních

nebo adoptovaných dětí. Takto složená rodina se nazývá „rodina nukleární“ (Padrnos in Veselá a kol., 2003). Padrnos se také vyjadřuje k tomu, co rodina není. Nepovažuje za ni osoby stejného pohlaví, ale i odlišného pohlaví, kteří žijí v jedné domácnosti, dále bezdětné manželství či partnerství nebo osoby žijící mimo své manželství. K tomu se vyjadřuje Veselá a kol. (2003), podle které tyto osoby mohou žít rodinným životem v případě, že jeden z partnerů má své biologické dítě ve své péči.

Podle různých autorů může být pojem rodina chápána jako: „*skupina lidí, především rodičů a jejich dětí, které spojují vzájemné velmi blízké vztahy, kteří se mají rádi, žijí spolu v jedné domácnosti a tvoří jakousi jednotu, již lze označit slovem my, zatímco zbytek světa jsou oni*“ (Haviger, Havigerová, Loudová, 2014, s. 108). Za poněkud sociologickou definicí může být bráno chápání rodiny jako sociální skupiny, která svým členům poskytuje podporu autonomie příslušníků rodiny, bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence, hmotné i sociální ochraňující prostředí, zajištění životních potřeb, vzájemnou podporu a zprostředkovává průnik do makrosociálního prostředí (Hudecová, Brozmanová a kol., 2009).

Sobotková (2012) charakterizuje rodinu jako skupinu lidí, která má společnou historii, současnou realitu a budoucí očekávání propojené vzájemnými vztahy. Členové rodiny jsou často, není to však pravidlem, vázáni dědičně, legálním manželstvím, adopcí nebo uspořádáním společného života. V charakteristice vypracované samotným Ministerstvem práce a sociálních věcí, kterou můžeme najít v Národní zprávě o rodině, se můžeme dočíst, že: „*Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity. Rodina jako sociální celek spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí morfostatickou sociální institucí, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána. Dalším konkrétním znakem rodiny, považovaným za její nezbytné charakteristiky, jsou variabilní závislosti na sociokulturním prostředí a na konkrétních formách rodinného soužití přítomných v čase a prostředí*“ (Národní zpráva o rodině, 2004, s. 9).

Z uvedených formulací Veselá a kolektivu (2003) vyplývá, že je rodina sociální skupinou z hlediska socializace, také je živým vyvíjejícím se sociálním organismem, který

se vyvíjí v prostoru a čase. Život rodiny vzniká ze specifického spojení biologických, hospodářských, morálních, psychologických, právních i jiných procesů. Dále uvádí, že rodinný život probíhá především v manželském svazku mezi mužem a ženou a hlavními úkoly manželství je vytvoření rodiny a výchova potomků. Podle některých informací může být za rodinného příslušníka brán i domácí mazlíček. Zpravidla jsou jimi psi a kočky, které mohou například nahrazovat bezdětným párům dítě, nebo naopak u rodin s dětmi zvyšují zodpovědnost jednotlivých členů (Blessing, © 2006-2019).

Současná rodina má své specifické znaky, které vymezil například Helus (2007). Jako první uvádí rodinu **nukleární** nebo také **jádrovou**. Ta se skládá z menšího množství lidí, které tvoří její jádro a kde dochází k intimnímu soužití považované za její nitro. **Rodinu manželskou** podle něj tvoří partnerská či manželská dvojice, kdy partneři nemusí být oficiálně sezdání. Tato dvojice je také otcem a matkou svých dětí, a zároveň zahrnuje i péči o přisvojené děti nebo o děti z předchozích manželství. S tímto tvrzením také souhlasí Veselá a kol. (2003). Dalším znakem současné rodiny je **rodina dvougenerační**, což znamená, že se skládá z generace otce a matky a generace jejich dětí. **Rodina intimně vztahová**, která funguje jako takzvaný „soukromý prostor“, ve kterém dochází k poskytování citové opory, vzájemné empatii, sounáležitosti jednotlivých osob, jež propojuje pocit lásky a starosti o jednotlivé členy. Pátým pojmem je **privátní individualizace**, která jde ruku v ruce se **společenskou kontrolou**. Je to z toho důvodu, že individualizace umožňuje vlastní rozhodování, odpovědnost za své rozhodnutí, možnost volit nebo poradit si sám se sebou podle vlastního uvážení. Jedná se o vývoj jedince jako svébytné osoby, což nese i svá rizika, nejen pro rodinu, ale i pro společnost.

V procesu individualizace může v tomto negativním pojetí dojít k rozvoji bezohledné osoby, zahleděné do sebe sama na úkor druhého a uplatňující vlastní svévoli. Toto částečně reguluje již zmíněná společenská kontrola, která slouží k vytyčení zásad náležitého života například prostřednictvím zákonů povinné péče o zdraví, vzdělání a důstojnost dětí (Helus, 2007).

1.2 Funkce a funkčnost rodiny

Rodina sama o sobě plní řadu funkcí, které mají zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte a pro jeho úspěšnou socializaci. Některé funkce se sice váží jen na určitý věk dítěte,

avšak ovlivňují i další jeho vývoj. Velké množství autorů ve svých publikacích vymezuje funkce rodiny (Matoušek, 2003; Špaňhelová, 2010; Dunovský, 1999; Kraus, 2015; Helus, 2007). Následující odstavce vycházejí z publikací Krause (2015) a Heluse (2007). Všechny deset funkcí, které uvádí Helus (2007) dohromady vytváří podobu rodiny, kterou lze označit jako rodinu funkční. Jeho charakteristika je poměrně podrobná a zaměřena konkrétně a prakticky. Oproti tomu B. Kraus (2015) vymezuje pouze pět funkcí rodiny, které působí mnohem stručněji, jasněji ale zároveň velmi obecně. Obě zde uvedené charakteristiky funkcí rodiny si nesou svou podstatu a důležitost, zároveň ukazují podobnosti, ale i různé úhly pohledu na stejnou věc.

Podle Heluse (2007) rodina **uspokojuje základní potřeby** dítěte v raných stádiích jeho života. Jedná se o uspokojení potřeb týkající se jídla, pití, pohybu a pohodlí. Dále to zahrnuje pocit bezpečí, lásky, pravidelného životního rytmu a přiměřeného množství podnětů. Pokud toto všechno probíhá v kontaktu se stále stejnými lidmi, jejichž přístup k dítěti je empatický, šetrný a trpělivý, dítě si na toto velice snadno přivykne a začne se zde cítit „jako doma“. Dále uvádí **potřebu organické přináležitosti** dítěte, což zahrnuje potřebu mít domov a identifikaci s rodiči. Tento proces je založený na touze a potřebě integrovat se do společnosti.

V rodině vzniká tzv. **prostor pro aktivní projev dítěte**, jeho činnou seberealizaci nebo součinnost s druhými. Celé to můžeme charakterizovat prožitkem „já jsem a jedním“, „umím, dovedu a zvládám“. Kdo jedná rád, z toho důvodu, že to umí, tak se prostřednictvím svého jednání sblíží s lidmi a světem. Obohacuje tím svůj život, ale i život druhých. **Vytváření vztahu k věcem** je další důležitou funkcí, kterou rodina plní. Rodina vede dítě k tomu, aby předměty chápalo jako hodnoty, které mají nějaký význam pro rodinu a podle určitých pravidel se používají a udržují v pořádku. Dítě má spoustu příležitostí vidět, jak se s předměty zachází, jak se kupují, uchovávají nebo opravují. Dítě si tím vytváří vztah k hmotnému světu.

Rodina také určuje **počáteční prožitek ze sebe sama** jako dívky a chlapce. Dochází k tomu prostřednictvím sebepojetí z hlediska pohlaví a genderu. Tomuto prožitku napomáhají vzory matky, otce, ale i babičky, dědečka nebo zkušenosti se sourozencem. V další funkci rodiny se dítě skrze lásky k rodičům učí například **empatii, napodobování**. Dále rodina vytváří základ pro rozvoj vědomí **povinnosti, zodpovědnosti a úcty**. Vzniká

to tím, že se dítě přirozeně a nenásilně zapojuje do společných činností rodiny. Dítě má velké množství příležitostí vstoupit do **mezigeneračních vztahů** a díky tomu jsou později schopni chápat lidi různého věku a postavení. Dochází k tomu prostřednictvím vztahu s rodiči, prarodiči, sourozenci nebo s tetami a strýci. Rodina vytváří v dítěti **představu o širším okolí**, společností a o světě. Ujasňuje si svět profesí, občanských povinností, ale také problémů a pokušení, se kterými je potřeba se vypořádat. V poslední funkci je **rodina takzvaným dospělým prostředím**, ve kterém se mohou svěřit, čekat moudré vyslechnutí, radu a pomoc. Tato funkce se zesiluje v období neúspěchu a díky chápajícímu zázemí se lépe překonává.

B. Kraus (2015) jako první uvádí funkci **biologicko-reprodukční**, která má význam nejen pro společnost, ale také pro jedince, který rodinu tvoří. Tento význam je jednak spatřován v uspokojení sexuálních a biologických potřeb jedince, ale také v potřebě každého jedince zajistit pokračování rodu. Samotnou reprodukci také reguluje stát prostřednictvím tzv. populační politiky z toho důvodu, aby se rodilo takové množství dětí, které zabezpečí požadovaný rozvoj společnosti.

Druhou funkcí je funkce **sociálně-ekonomická**, ve které je rodina brána jako velmi důležitý prvek k rozvoji ekonomiky společnosti. Z ekonomického hlediska je rodina sice nejmenším, ale především základním společenstvím a z toho také vychází tvrzení, že člověk sám je základním zdrojem veškerého bohatství. Rodina je něčím, co předává kulturu ale i motivaci pro práci. Na dítě by mělo být pohlíženo jako na investici a výrobce ekonomických statků a služeb, a ne jako na konzumní statek. Rodina také hraje důležitou roli pro budoucí volbu povolání dítěte.

Ochranná funkce zahrnuje zabezpečení základních životních potřeb. Jedná se o zajištění zdravotních, biologických a hygienických potřeb všem rodinným příslušníkům. Tuto funkci na sebe z části přebíral stát, avšak od roku 1990 se od rodiny opět předpokládá větší spoluúčast na plnění této funkce.

Další funkcí je **socializačně-výchovná**, která má klíčovou úlohu v socializaci dítěte. Počátkem narození a po celou dobu života jedinec přijímá velké množství informací, které aktivně zpracovává s ohledem na jeho biologické a psychické potřeby, na základě

vlastních zkušeností, hodnot a vzorů, které přejímají většinou od svých rodičů a starších sourozenců.

Poslední je **funkce emocionální** vytvářející potřebné citové zázemí, bezpečí, pocit lásky, jistoty a vzájemné důvěry, ale také podporu a pomoc. Tato funkce je nezastupitelná a v případě dysfunkčních rodin také pro dítě nejvíce zraňující (Černá, 2001).

Z hlediska funkčnosti můžeme rozlišit čtyři typy rodin. První, zde uvedenou, je **rodina funkční**, ve které je zajištěn správný vývoj jedince. V **problémové rodině**, kde se vyskytuje závažnější množství poruch některých funkcí nebo všech funkcí, je rodina stále schopna tyto problémy buď řešit, nebo nějakým způsobem kompenzovat. U **dysfunkční rodiny** se objevují vážné poruchy, které ohrožují rodinu jako celek a v tomto případě to rodina není schopna zvládnout vlastními silami. Může dojít až ke zbavení rodičovských práv, protože zde zpravidla dochází k ohrožení dítěte a jeho vývoje. Posledním typem je **rodina afunkční**, ve které dochází k neplnění základních funkcí a může ohrožovat až existenci dítěte. Jediným řešením je umístění dítěte do náhradní rodiny, popřípadě jinam (Dunovský, 1999).

1.3 Problematika neúplné rodiny

Úplná rodina je tvořena oběma rodiči a jejich dítětem či dětmi. Lze tedy říci, že neúplnou rodinu tvoří pouze jeden z rodičů, který toto dítě/děti vychovává sám. Příčinou vzniku neúplné rodiny může být rozvod, rozhodnutí svobodné matky vychovávat dítě sama, úmrtí jednoho z rodičů nebo odchod otce z rodiny.

Dudová (2007) hovoří o současné rodině jako o rodině nestabilní. Jeden z důvodů křehkosti manželství je ideologie lásky, kdy se láska stává podmínkou vztahu. V případě, že se partneři přestanou milovat nebo se zamilují do někoho jiného, je vztah ohrožen. Dalším problémem jsou příjmy a výdaje, které nejsou ve vztahu vyrovnané. Dochází k tomu například příchodem potomka, kdy je žena finančně závislejší na partnerovi a je to provázáno i mocenskou nerovnováhou. Od žen se také očekává mnohem větší časová a emocionální investice než od mužů, a to i v případě, že již není na mateřské dovolené a vykonává práci na plný úvazek. Žena následně zajišťuje péči o děti, manžela i domácnost

a zpravidla od manželství očekává uspokojení emocionálních potřeb (porozumění a blízkost), a klade tím na oplátku větší nároky na muže.

Neúplné rodiny tvoří ve většině případů matky s dětmi. V neúplných rodinách je výhradní věcí matky péče o dítě, což může způsobit určité problémy ve vývoji dítěte. Podle statistik se děti z neúplných rodin častěji vyznačují sociálně patologickým chováním a je zde větší procento k páchání trestných činů oproti dětem z rodin úplných. Nabídkou kvalitního a smysluplného využití volného času lze u dítěte zamezit rizikovým jevům jako je ničení majetku, výtržnictví nebo užívání návykových látek. Také to působí jako prevence k vytváření rasistických a xenofobních názorů (Marhounová, 1988).

Dalším problémem v neúplných rodinách jsou finance. V České republice je téměř polovina neúplných rodin na hranici chudoby. Oproti tomu muži se ztrátou rodiny získávají více času, ale i více peněz pro své osobní potřeby. Jediným jejich znevýhodněním může být narušení výchovného vztahu k dětem. Dále zpravidla dochází k omezení nebo k úplnému přerušování kontaktu mezi dětmi a otci (Dudová, 2008).

Díky vysokému množství rozvodů si sebou děti nesou tuto zkušenost do budoucna. V tomto typu rodin zpravidla dochází k řadě problémů, ke kterým například patří zhoršení ekonomické a sociální situace, a především se to v mnoha případech dotýká samotných dětí. Emočně sociální vývoj takovýchto dětí se výrazně odlišuje od dětí z úplných rodin, protože zde chybí vliv otce a dítě je od útlého věku obkloповáno převážně ženami (předškolní a školní zařízení). Špaňhelová (2010) stejně jako Marhounová (1988) zmiňuje ohrožení vznikem patologických jevů těchto dětí z důvodu vysokého finančního zatížení rodiny a méně stabilního rodinného prostředí. Obecným cílem by mělo být vytvoření vhodných podmínek pro tyto rodiny, které jim umožní kvalitní a spokojený život jako ve fungujících úplných rodinách, bez ohledu na zvýšené riziko chudoby (Špaňhelová, 2010).

1.3.1 Příčiny vzniku neúplné rodiny

Lze uvést, že neúplná rodina může vzniknout třemi způsoby. Nejrozšířenějším případem je, že úplná rodina zanikne dvěma cestami. Jednou z nich je cesta přirozená a stane se tak úmrtím jednoho z rodičů, druhou cestou je rozvod manželství označován jako nepřirozený. Druhým způsobem může být to, že úplná rodina vůbec nevznikne, protože

svobodná matka zůstane se svým dítětem sama. V posledním případě přestane úplná rodina plnit svoji funkci například z důvodu výkonu vojenské služby druhého rodiče, výkonu trestu, nebo trvalého opuštění rodiny (Márová a kol., 1975).

Marhounová (1988) označuje vznik neúplné rodiny ovdověním jako nejméně ohrožující i přesto, že jde o velmi bolestivý a silný zásah do rodiny. Je to z toho důvodu, že v dítěti zůstane velmi pozitivní citové pouto k zemřelému a jistá představa o životě rodiny.

V průběhu historie již bylo povědomí o existenci neúplných rodin, jejichž příčiny se v různých obdobích měnily. Vznikaly především z důvodu velmi vysoké úmrtnosti a malé pravděpodobnosti vzniku nového sňatku ovdovělých. Další příčinou bylo početí nemanželských dětí svobodných matek díky nedokonalé antikoncepci. Tyto děti byly označovány jako nechtěné. V západní společnosti se až do poloviny 20. století s rozvodovostí téměř nesetkáme, oproti tomu v posledních desetiletích v rámci neúplných rodin převažují domácnosti odděleně žijících, rozvedených nebo svobodných matek, které však své mateřství vědomě plánovaly. V České republice do konce 80. let 20. století nepřesáhl podíl dětí narozených mimo manželství 10 %, díky tomu ČR patřila k zemím s nejnižším zastoupením mimomanželsky narozených dětí. Avšak od 90 let začal podíl postupně narůstat (Šťastná, 2009).

Co se týče rozpadu manželství, tak je zde velké množství důvodů vedoucích k rozvodu. Černá (2001) například uvádí velkou celospolečenskou toleranci k rozvodům samotným. Pro spoustu lidí se to zdá jako nejvhodnější řešení nespokojenosti v manželství. Dále ve vztazích chybí očekávání trvalosti a neochota se obětovat v zájmu rodiny. Mnohem častěji jsou v manželství nespokojené více ženy než muži. Důvodem může být uzavřenost a odměřenost partnerů. Emocionální zázemí ve vztahu je pro ženy velmi důležité, proto právě ony tuto nespokojenost řeší rozvodem (Dudová, 2008).

1.3.2 Možné problémy vznikající v neúplných rodinách

V rodinách všeobecně můžeme narazit na různé druhy problémů, které mají své následky. Co se týče neúplných rodin, existují specifika vyskytující se především v těchto rodinách. V této podkapitole budou zmíněné některé z nich. Podle Warshaka (1996) by jeden z těchto problémů mohl být nevymezení hranic mezi matkou a synem a dcerou

a otcem. K tomu dodává své i Černá (2001). Podle mnoha autorů se v neúplných rodinách také objevuje syndrom zavrženého rodiče nebo ne příliš známá problematika dítěte v rodičovské roli.

V každé rodině probíhá tzv. spodní proud sexuální přitažlivosti a vlastnictví mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví. Tato problematika se také objevuje pod názvem Oidpův a Elektriin komplex, který zpracoval a pojmenoval psychoanalytik Sigmund Freud. V úplné rodině je tento problém většinou pod kontrolou a mimo vědomí všech účastníků, protože přítomnost druhého rodiče má na tento problém tlumivý a regulující účinek. V konkrétním případě to znamená, že otec vymezuje k synovi vůči matce určité meze. Například syn nemůže spát s matkou v jedné posteli a chovat se k ní jako manžel. Vymezení této hranice je důležité pro to, aby z chlapce vyrostl muž a vytvořil si vztah k jiné ženě (Warshak, 1996). V případě domácnosti bez otce je zde u syna riziko neosvojení si typicky mužského chování a způsoby řešení zátěžových situací. V budoucnosti to může způsobit citovou nezralost, sklon k závislostem, pasivitě a agresivitě (Černá, 2001). V rodině, kde je pouze matka se chlapec těžko vzdává přání ji vlastnit. Nedochozí zde k vytyčení hranic, pokud je ona sama nevymezí. Toto může být příčinou, proč u chlapců z neúplných rodin v péči matky dochází k problémům. Další problém pak vzniká, když se matka schází s novým partnerem, což narušuje chlapcovu představu o vlastnictví matky. Může to u něho vyvolávat větší úzkosti a smutek. Podobné problémy vznikají také ve vztahu otců a jejich dcer (Warshak, 1996).

Dalším problémem, který může v neúplné rodině vzniknout, je takzvaný syndrom zavrženého rodiče. Je popisován jako „*proces, kdy dítěti je vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané*“ (Gardner, 1996, s. 12). Tento syndrom vzniká díky jednomu z rodičů, který vědomě či nevědomě manipuluje s dítětem a snaží se zničit vztah dítěte s druhým rodičem. Dítě si časem začne samo vytvářet negativní postoje a druhého rodiče samo zavrňovat (Černá, 2001). Výsledkem toho syndromu se pak stává postoj dítěte k jednotlivému rodiči. Jednoho vnímá kladně a druhého zcela záporně. Je velmi důležité zmínit, že samotné zjištění tohoto syndromu není důvodem ke změně v péči o dítě. Při zhodnocení konkrétní situace může být zjištěno, že přerušovaný vztah s druhým rodičem může být v nejlepším zájmu dítěte především z hlediska zamezení dalších

konfliktů a problémů z toho vznikajících (Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů, 2012).

V rodinách přirozeně dochází k rozdělení rodičovské moci mezi rodiče. Problém může nastat ve chvíli, kdy část rodičovské moci získá dítě. K tomu může dojít v neúplných rodinách nebo v rodinách, kde oba rodiče pracují (Minuchin, 2013). Vše, co v rodině právě schází, může najednou nahradit dítě. Rodiče si mnohdy neuvědomují zodpovědnost, kterou na dítě někdy i nevědomky přenášejí. Úkoly a povinnosti, se kterými se tyto děti potýkají, jsou mnohdy nepřiměřené jejich věku a zralosti. Vytvoří se v nich takzvané mladé - staré já a původně rodičovské problémy a povinnosti naplní jejich myšlenkovou kapacitu. Může to způsobit nedostatek času, problém v kontaktu s vrstevníky a rozdílné starosti oproti ostatním dětem. V budoucnu to následně bývá mnohem složitější. Například u žen to může způsobit přehnanou zodpovědnost a péči o rodinu s vyšší mírou úzkosti a vedoucí k ženině dominanci v partnerském vztahu. Muži vystupují jako vzorní otcí s pocitem, že všechno dělají dokonale. Projevuje se taky nedostatek empatie vůči ženám (Novák, 2013). Jedna z možností řešení je restrukturalizace rodiny a návrat rodičovského dítěte do sourozenecké pozice (Minuchin, 2013).

2 Sociální role v rodinném prostředí

Je zřejmé, že každý z nás plní řadu rolí, které mají svá specifika a znaky. V první řadě je důležité vymezit pojem sociální role, především z důvodu následného pochopení rolí v rodině. Předtím, než si definujeme samotný pojem role, je důležité vysvětlit význam sociální pozice a statusu.

Pozice je místo ve skupině, které určuje postavení ve vztahu k ostatním, moc, vliv nebo předpokládaný způsob jednání. Označuje také rozdíly mezi jednotlivci často z hlediska oblíbenosti a významu pro skupinu (Vacek, 2017). Každá konkrétní pozice zahrnuje specifický soubor práv a povinností. Oproti tomu **status** vyjadřuje reálnou hodnotu konkrétního člena a jeho reálné postavení ve skupině. Je to jakési hodnocení vztahů mezi zastávanou pozicí a vykonávanou rolí. Členové skupiny v rámci pozic plní své role. Lze to definovat jako očekávaný způsob chování příslušníka určité sociální pozice. „*Vztah mezi pozicí a rolí je vlastně vztahem mezi očekávaným jednáním a skutečnými činy členů skupiny*“ (Veselá, 2006, s. 36). Každý člověk je členem nějaké skupiny, ve které má svou pozici, status a plní svou roli. Touto skupinou může být myšlena rodina, parta kamarádů, školní třída ale i národ. Lze také říci, že sociální role je nějaký způsob jednání, který je za dané situace očekáván ostatními členy skupiny.

Pojem role má v současné době své pevné místo především v sociologii. Umožňuje vědecky popsat činnost osobnosti a její místo v systému společenských vztahů. Také se jedná o živý pojmový systém, který se dále vyvíjí (Možný, 1975). Podle Hartla a Hartlové (2010, s. 504) je sociální role souborem specifického chování, „*kteřé je pro jedince v určitém postavení či situaci vhodné, očekávané a žádoucí, případně je pro ně dána konkrétní sociální norma*“. Dudová (2008, s. 36) definuje roli velmi podobně. Uvádí, že „*role jsou očekávání sdílená ostatními a jsou spojené s významy, přikládány jednotlivým druhům jednání, a tyto významy jsou vytvářeny a komunikovány v průběhu sociálních interakcí*.“

Sociální role mají také své dělení. Jedním ze základních rozdělení je na role **skupinové** a **individuální**, přičemž ty skupinové jsou aktuální pouze ve skupině. Jako příklad lze uvést roli vedoucího zájmového kroužku. Co se týče role individuální, může to být například role syna, babičky nebo matky.

Některé role mohou být **krátkodobé** (role cestujícího ve vlaku) nebo **trvalé** (role rodiče). Jiné role **se mohou navzájem prolínat**, dochází k tomu například, když je žena zároveň matkou a učitelkou. V jiných případech se role **mohou navzájem vylučovat**, je tím míněna role přítele, ale i nadřízeného. Za **nucenou roli** můžeme označit roli člověka v určité fázi života, nebo chlapce a dívku. Jiné role mohou **existovat pouze ve vzájemné spojitosti**, například učitel a žák, matka a dcera nebo bratr a sestra. Některé role si **můžeme sami zvolit** například vlastní volbou zaměstnání (Veselá, 2006).

2.1 Základní struktura rolí v rodině

Pro rodinu je charakteristické vymezení dělby rolí, kdy muž a žena (rodiče) po splnění svých vůdcovských rolí, se podílí na úspěchu své rodiny. I děti mají své přesně vymezené role. Základem rodinné soudržnosti je láskyplné a pevné pouto mezi otcem a matkou a množstvím lásky všech vůči všem. Avšak u těchto emocí je nutné, aby byly plně sociálně kontrolovány a regulovány (Veselá, 2003). Otcovství a mateřství bylo donedávna chápáno jako dvě protikladné role, které se ale navzájem doplňují, takže není možné na ně nahlížet odděleně. Zatímco je pouto mezi matkou a dítětem dáno biologicky, otcovské pouto je nutné chápat odlišně. Matka představuje citovost, péči a reálno, oproti tomu otec zosobňuje zákon, autoritu a symboličnost a zároveň by měl vstupovat mezi matku a dítě a rozdělovat vazbu mezi nimi (Dudová, 2008).

Strukturu rodiny tvoří takzvaný soubor funkčních požadavků, který organizuje způsob chování rodinných příslušníků. Rodina zůstává v chodu na základě transakčních vzorců, jejichž funkcí je vytvářet vzorce (opakovanými transakcemi) jak, kdy a ke komu se chovat. Tyto vzorce mají vliv na chování všech členů rodiny a zahrnuje to dva typy omezení. První z nich se týká obecných pravidel, kterými se rodinná struktura řídí. *„Například je nutné zavést hierarchii vlivu a moci, podle níž rodiče a děti mají rozdílnou úroveň autority. Rovněž je třeba zajistit funkční komplementaritu, v níž muž se ženou přijímají vzájemnou provázanost a jsou činní jako tým.“* (Minuchin, 2013, s. 55). Druhé omezení zahrnuje vzájemná očekávání jednotlivých členů rodiny, ke kterým došlo poprvé ve formě vyjednávání mezi rodinnými příslušníky v obvykle každodenním provozu. Většinou se na tohle vyjednávání zapomene, ale samotné vzorce přetrvávají v podobě funkční výkonnosti a vzájemného přizpůsobení. Tímto způsobem systém funguje a nabízí

odolnost proti změně. V tomto systému se také objevují alternativní vzorce. „*Jakákoli odchylka jdoucí za práh tolerance spouští mechanismus, který znovu nastolí obvyklý pořádek. Je běžné, že při systémové nerovnováze dospějí rodinní příslušníci k závěru, že ostatní neplní své povinnosti. Objeví se požadavek rodinné loajality a manévry, jež mají vyvolat pocit viny.*“ (Minuchin, 2013, s. 55-56).

Přirozená dělba rolí v rodině se netýká pouze rozdělení domácích prací mezi muže a ženu. Má mnohem hlubší význam. Matky směřují především dovnitř rodiny, kde pečují o rodinné vztahy, naplňují je láskou, vzájemností a soucitem. Oproti tomu role otce směřuje vně rodiny. Vytváří v rodině řád, stará se o výchovu a vedení. Stává se zárukou společenské funkce rodiny (Lhoták, 2011).

To, jakým způsobem dojde k rozdělení rolí a povinností v rodině je velmi důležité především z hlediska možnosti sladit rodinnou a profesní sféru rodičů. Ve většině domácností stále platí tradiční rozdělení rolí, kdy matka dává většinou přednost rodině před prací, a naopak muž věnuje svou pozornost především práci (někdy i na úkor rodiny). Množství mladých rodin využívá pomoc svých rodičů a institucí (především mateřských škol), aby mohly lépe skloubit pracovní a rodinné povinnosti. Dochází tak k tomu formou hlídání dětí. Jsou také případy, kdy prarodiče s péčí o děti nepomáhají, především ze špatného zdravotního stavu prarodičů, nedostatkem času spojeným se zaměstnáním nebo vzdáleností bydliště (Jurajda, Kuchařová, Machovcová, 2006). Zároveň je ale dělba domácích povinností mezi ženu a muže považována za nejkonfliktnější oblast. Stále převažuje tradiční dělení těchto rolí, kdy žena pečuje o domácnost, stará se o děti a případně chodí i do práce. Otec chodí pouze do práce, ale přináší domů velké finanční zajištění, bez kterého by se rodina neobešla. Ženu všechny tyto povinnosti svazují a u mužů vzniká prostor pro jejich koníčky (Nerudová, 1990). Je pochopitelné, že jsou s tímto rozdělením muži zpravidla spokojeni a ženy nespokojeny.

Rodina by měla být schopna odpovídat na vnější a vnitřní změny a zároveň neztrácet návaznost sloužící k přehledné orientaci příslušníků rodiny. V rodině každý jednotlivec vykonává úkoly na základě určitých subsystémů. Těmito subsystémy jsou jednotliví členové: dvojice muž a žena, matka a dítě, generace, pohlaví nebo zájmové skupiny. Každý z nich má v tomto subsystému různé stupně moci a učí se jiným dovednostem. Například muž může být otcem, synem, bratrem nebo manželem (Minuchin, 2013).

Specificky otcovské role jsou role živitele, ochránce nebo vychovatele. Nerudová (1990) však uvádí, že jsou tyto role nahraditelné matkou, i když ne příliš dokonale. Otec jako nezastupitelný zůstává ve funkci identifikačního vzoru pro dítě, ale také jako kamarád pro volný čas.

2.2 Mateřská role

Na počátku dějin byli otcové (samci) otci všem dětem, oproti tomu matka byla vždy konkrétní. Dítě bylo přímo závislé na péči matky a oba byli odkázáni na živitelství a ochraně otce. Funkce rodičů byly jasně rozděleny a tento proces rozdělení trval statisíce let. Ženský mozek byl strukturován poněkud jinak než ten mužský. Byl formován dětskou láskou a vděkem dítěte. Z důvodu dlouhé bezbrannosti potomka byla matka nucena k různým formám přizpůsobivosti a hluboké emocionality oproti mozku mužskému (Täubner, 1989).

V nedaleké historii byl hlavním představitelem rodiny otec, který zajišťoval obživu a měl hlavní slovo při výchově dětí. Matky byly brány jako podřízené a nahraditelné, a proto v ojedinělých případech rozvodu byly děti automaticky svěřovány do péče otce (Radimská, 2002). Proces demokratizace rodiny, který narušil mocenské postavení muže v rodině, byl dlouhodobý a složitý. Díky němu získala žena některá práva a povinnosti, které dříve náležely pouze muži. (Stašová in Kraus, 2001) Další změnou, která přišla na počátku dvacátého století, bylo upřednostnění matky před otcem ve svěřování dětí do trvalé péče. Jako jeden z důvodů mohl být vznik takzvaného kultu mateřství, kde byla mateřská láska oslavována a mateřské instinkty značně přeceňovány (Radimská, 2002). Následně docházelo k dalšímu upevnění tohoto postoje díky psychoanalytické teorii, která vykládala důležitost matky vůči psychické pohodě dítěte. Tato teorie poukazovala na mnohem výjimečnější, intimnější a důležitější vztah mezi matkou a dítětem oproti vztahu otce s dítětem a tvrdila, že pouze matka je schopna správně reagovat na potřeby dítěte (Černá, 2001). V sedmdesátých letech dvacátého století byl na základě výzkumu tento vžitý názor vyvrácen. Potvrdilo se, že fyzická a symbolická nepřítomnost otce zvyšuje pravděpodobnost vzniku psychóz u dítěte a způsobuje nestabilitu a neustále se dožadující pozornost matky (Warshak, 1996; Radimská, 2002).

V současné době dochází k přenosu otcovské autority na ženu. Je to především z důvodu působení otce mimo domácnost kvůli práci. Posiluje se vliv ženy v domácnosti, která tráví s dětmi většinu času a mnohem častěji než otec, rozhoduje, vychovává, hlídá, trestá, ale i odměňuje (Stašová in Kraus, 2001). Melchiorová (2009) uvádí, že mateřství není o marnění svého nadání při výkonu domácích prací. Především se zakládá na lásce, výchově a využívání různých dovedností při řešení problémů. Matky musí velice často zvládat velké množství odlišných situací, a to mnohdy současně. Neustále se snaží reagovat na měnící se požadavky a ohlížet se často na finance. Dále si osvojují a používají znalosti z mnoha oblastí, kterými například mohou být i čistě mužské práce.

Jednou z komplikací současnosti může být klesání porodnosti, kdy ženy zůstávají bezdětné nebo pouze s jedním dítětem. Dalším trendem je odkládání mateřství, které se týká především žen usilujících o vyšší vzdělání (Helus, 2007). Postupným nárůstem takzvaných dvoukariérových manželství specifických především pro současnost lze zaznamenat další komplikace. Rodiče se tak oba zabývají především svou profesí a může to způsobit některé výchovné problémy u dětí (Stašová in Kraus, 2001).

2.2.1 Samoživitelství

Z hlediska vývoje dítěte a dopadu na něj je důležité odlišit vznik neúplné rodiny v jeho útlém věku nebo během pozdějšího vývoje. Ten první případ je pro dítě mnohem závažnější (Márová, 1975). Samoživitelství lze jinými slovy popsat jako práci, kterou vykonává jeden rodič za dva. Jde tu o plnou odpovědnost za výchovu a péči o své děti. „*Matka musí dohlížet na ranní procedury, připravit snídani, zabalit svačinu nebo pamatovat na peníze na jídlo během dne, zařídit program po škole, číst a odpovídat na papíry přinesené ze školy, dohlédnout na splnění domácích úkolů, určit a vynutit určitá omezení, dát dětem večerní jídlo, dohlédnout na přiměřené a časté koupání, uložit do postele... a ještě mnohem více.*“ (Warshak, 1996, s. 63) Matka, která zůstane sama na výchovu a péči o děti, doslova řečeno sama úplně nezůstává. Dostává se jí částečná pomoc od jejího okolí. Tato pomoc zpravidla přichází od širší rodiny, přátel, ale také institucí jako jsou například jesle, mateřské školy a podobně (Márová, 1975). Helus (2007) hovoří o mnohem častější nepřítomnosti otce než matky v rodině. Tato nepřítomnost může být za kladných podmínek kompenzována jinými muži v blízkém kontaktu rodiny. Tím je zpravidla dědeček, nový partner matky nebo strýc.

2.3 Otcovství a jeho význam

„To nejlepší, co může otec udělat pro své dítě, je učinit jeho matku šťastnou.“

(Matějček in Novák, 2013, s. 12)

V současné době není pochyb o tom, že je otec velmi důležitým členem rodiny, který vykonává svou specifickou roli. Lze říci, že otcovství není přirozeně či biologicky dáno. Jedná se o sociální jev, který se skládá ze zkušeností, interakcí a sociálního vyjednávání konkrétního individua (Dudová, 2008). Poměrně výstižně uvedl definici otcovské role von Canitz (in Nerudová, 1990, s. 43) jako: *„komplex očekávání a způsobů jednání ve vztahu k legitimnímu dítěti a ostatním členům rodiny.“* Přičemž legitimním dítětem zamýšlí dítě manželské. Otec jako rodič je v mnoha směrech téměř nenahraditelný. Je hned vedle matky první nejdůležitější osobou pro své dítě. Zajišťuje pro dítě ochranu a bezpečí před okolními hrozbami světa, nabízí dítěti podněty pro vytváření představ o životě a plánu do budoucna a zároveň slouží jako identifikátor pro své děti, které si na tomto základě vytvářejí zdravé sebevědomí a přijímají ho jako dobrý vnitřní obraz otce (Ballnik, 2012). Po dlouho dobu se sledoval především vliv matky než otce, ale po druhé světové válce se začalo zkoumat, co vše může způsobit nepřítomnost otce v rodině. Díky tomu došlo k objevení významu otce z různých hledisek. Täubner (1989) tvrdí, že vztah mezi otcem a dítětem je naprosto rovnocenný jako vztah matky s dítětem.

Po miliony let, kdy doba nebyla ještě kulturně vyspělá, bylo tou nejhlavnější funkcí otců (samců) ochrana a živitelství. Dále otec sloužil jako identifikace pro své děti a přímé výchovy se účastnil pouze při výuce synů v praktických dovednostech. Děti byly přímo závislé na péči matek a matky zase na ochraně a živitelství otce. Mužský mozek byl formován strategií ochrany, bojem s nepřáteli a přírodou ale i živitelstvím a odpovědností (Täubner, 1989). V novodobější historii byl otec brán jako jednoznačný vůdce s velkou mírou autority, který garantoval morálku, ale sám ji příliš nedodržel. Některé představy o otcovství se inspirovaly řeckou mytologií a jejich hrdiny, jiné antickou, která považovala otce za majitele jeho dětí. Ve středověku bylo povinností otce zabezpečit obživu svých dětí nebo domlouvání sňatků, které nejednou zachránili svět před válkou (Novák, 2013). Otec byl brán jako jediný živitel a představitel rodiny, měl moc nad výchovou dětí s absolutní

podřízeností manželky. Ta představovala zastupitelný článek a v případech rozvodu byly děti automaticky svěřovány do péče otce (Radimská, 2002; Černá, 2001).

V souvislosti se společenským vývojem se také měnil význam otce, jeho práva ale i povinnosti. V průběhu devatenáctého století pomalu dochází ke změnám především z důvodu ekonomického rozvoje a rodící se feminizace. Matky přebírají zodpovědnost za děti a soudy po rozvodu zpravidla zamezují svěřením dítěte do péče otce (Černá, 2001). Přestože docházelo k preferování matek před otci, otcové dnešní doby značně pokročili oproti těm z minulosti. Ke změně došlo především v postoji k ženám a ve vztahu k dětem, kdy vztah k nim je starostlivější a láskyplnější (Ballnik, 2012).

Role spojená s rodičovstvím závisí na identifikaci této role jako rodiče, ale také na účasti při výchově dětí. Tato otcovská zúčastněnost závisí na dvou faktorech, kdy u prvního jde o množství osob, které od něj očekávají přijetí statusu otce a plnění této role. Druhým faktorem je stupeň důležitosti těchto osob pro konkrétního muže. Jedná se o to, že tyto osoby jsou klíčové pro utváření identity, ale i identit a voleb chování (Dudová, 2008).

2.3.1 Role otce v rodině

Své poslání v rodině plní otec pomocí několika funkcí. Je také důležité přihlídnout k tomu, jak konkrétní otec chápe své otcovství. Z tradičního pojetí otcovství vycházeli čtyři hlavní role. Jednalo se o roli ochránce, pečovatele, vychovatele, který svým dětem předával morální zásady a živitele. Zároveň byl také hlavou rodiny. V současnosti však již není tak úplně považován za hlavu rodiny, přestože má stále zodpovědnost za rodinu jako celek (Syngly in Dudová, 2008). V průběhu minulých dvou století tyto role pomalu ztrácely na své důležitosti z důvodu snižování autority a prestiže otců v širší společnosti (Černá, 2001). Podle Synglyho (in Dudová, 2008) současné otcovství zahrnuje taktéž funkci živitele, dále otec působí jako autorita a představitel původu a je pro dítě významným blízkým. Také Nerudová (1990) se ztotožňuje s těmito funkcemi otce v rodině a dodává ještě funkci zploditele, partnera pro volný čas a otce jako identifikační vzor. V následujících odstavcích jsou uvedeny základní funkce a jejich přiblížení.

Funkce zploditele je první funkce, kterou otec při početí dítěte splní. Díky medicíně je v moderní společnosti možnost bez rizika omylu označit konkrétního otce za

biologického zploditele dítěte. V závěru to ale neurčuje jeho postavení jako významného blízkého dítěte. Toto postavení může být jednoduše zastoupeno otcem nevlastním (Dudová, 2008). Prosova (in Nerudová, 1990) na základě své práce uvádí, že touha muže zplodit dítě není mnohdy hlavním motivem k sňatku se ženou. Zároveň to v dnešní době nezajišťuje sociální status muže, nýbrž ho ekonomicky zatěžuje.

Funkce živitele se z většiny vztahuje k finančnímu hledisku. Uživit rodinu znamená ji finančně zajistit. Otec je považován za hlavního živitele, jelikož do rodiny přináší více zdrojů než třeba matka. Podle Täubnera (1989) tuto funkci ale pomalu ztrácí. Především to způsobil rozvoj ženské samostatnosti v socialistické společnosti. Bylo to z důvodu většího oceňování ženy mimo rodinu a její finanční podpory, bez které by se v současnosti málokterá rodina dokázala obejít. S tímto tvrzením se ztotožňuje jak Nerudová (1990), tak i Černá (2001). Pokud je muž zaměřen pouze na roli rodiče jako živitele, péči o děti a všechno ostatní nechává celé na své partnerce. Je přesvědčen, že všechno ostatní je ženská práce a neznamená to, že by jako rodič neměl zájem o své děti (Dudová, 2008).

Funkce vychovatele záleží na aktivitě otce při výchově. V současnosti dochází k větší angažovanosti mužů při výchově a péči o děti. Stávají se pro své děti především partnery a objevuje se zde větší emocionalita oproti minulosti. Otec už není pouze vnější autoritou, ale stává se přímou součástí života dítěte (Černá, 2001). Pro děti je nejvýznamnější a nejvlivnější otec moudrý, odměňující, přátelský, důstojný a optimistický. Vyvolává tím u svých dětí pozitivní identifikaci a stává se dobrým vzorem. Naopak otec trestající může do budoucna u dítěte narušit sebevědomí a pozitivní pohled na svět (Täubner, 1989).

Ochranná funkce si klade za výsledek vyvolání pocitu jistoty a bezpečí. V minulosti to otcové zajišťovali formou boje. Pocit bezpečí je jednou ze základních lidských potřeb a jeho narušení může negativně zasáhnout do vývoje člověka (Täubner, 1989). Především u malých dětí budí otec dojem síly, všemocnosti a neomylnosti. Tento dojem se postupným vývojem dítěte snižuje. V současnosti však může být tato funkce nahrazena matkou a je zde pravděpodobnost, že postupem času bude i tato funkce otcí odebrána (Nerudová, 1990).

EMPIRICKÁ ČÁST

Na předchozí teoretickou část navazuje část empirická, která na základě výše uvedených informací využívá dosavadní poznání k realizaci samotného výzkumného šetření. Toto šetření je členěno do několika následujících kapitol, které formulují například cíl výzkumu, výzkumné otázky nebo metody. Další kapitoly se věnují sběru dat, výzkumnému vzorku, charakteristice respondentů, etickými aspekty, ale především výsledky výzkumného šetření. Výzkumné šetření bude provedeno na základě kvalitativního přístupu, konkrétně pomocí polostrukturovaných rozhovorů s matkami, které po určitou dobu vychovávaly děti samy.

3 Metodologie výzkumu

3.1 Cíl výzkumu a výzkumný problém

Hlavním výzkumným cílem je na základě rozhovorů s matkami samoživitelkami zjistit, **kdo a jakým způsobem v těchto rodinách přebírá nebo alespoň na určitou dobu nahrazuje chybějící roli otce**. Dílčími cíli je například zjistit proměnu otcovské role před a po odchodu z rodiny, vnímání mateřské role samotnými matkami z neúplných rodin nebo odkrýt, kdo zpravidla pomáhá matkám v této nepříznivé životní situaci.

Výzkumným problémem, který se odvíjí z výše definovaného cíle, je plnění chybějící role otce u dětí, které vyrůstají v neúplné rodině, ve které chybí právě otec. Na základě výzkumného problému také vznikl název samotné práce a to – Naplňování otcovské role v neúplné rodině. Práce je psána s vědomím, že nelze obsáhnout všechny způsoby, kterými je možné otcovskou roli zastoupit. Vzhledem k tomu, že je každý případ individuální a dochází u každého tohoto případu k ovlivnění různými faktory, je zde snaha alespoň o základní rozpracování této problematiky.

3.2 Výzkumné otázky

Na základě stanovení výzkumného cíle a také s ohledem na téma práce, byla hlavní výzkumná otázka (HVO) zvolena v této formě:

HVO: „Kdo a jakým způsobem z pohledu (dotazovaných) matek samoživitelek nahrazuje nebo přebírá chybějící roli otce v neúplné rodině?“

Tato hlavní výzkumná otázka byla dále rozdělena do 3 dílčích výzkumných otázek (DVO). Z těchto dílčích výzkumných otázek byly poté specifikovány tazatelské otázky (TO), které sloužily k samotnému sběru dat.

DVO1: Jak vnímá matka svou roli v neúplné rodině?

DVO2: Jak se změnila role otce po jeho odchodu?

DVO3: Kdo se z pohledu respondentek vyskytuje v neúplné rodině jako osoba pomáhající?

Dílčí výzkumné otázky byly zvoleny s ohledem na dotazující matky, které by svými odpověďmi na tazatelské otázky (TO) měly v konečném výsledku odpovědět na to, kdo a jakým způsobem zpravidla naplňuje chybějící roli otce v rodině, kde otec chybí. Vzorový rozhovor se nachází v příloze I.

4 Výzkumná metoda

Pro své výzkumné šetření a s ohledem na stanovený výzkumný cíl a problém jsem si zvolila kvalitativní přístup. Ve výzkumném šetření je snaha o hlubší a komplexnější pojetí výše uvedené teoretické části, především z pohledu respondentů.

4.1 Sběr dat

Pro metodu sběru dat byl zvolen rozhovor pomocí návodu. Ten obsahuje seznam otázek nebo témat, které jsou nutné v rámci interview probrat. Dále zajišťuje, aby se dostalo na všechna pro tazatele důležitá témata a zároveň tu i zůstává určitá volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace. „*Rozhovor s návodem dává tazateli možnost co nejvýhodněji využít čas k interview. Současně umožňuje provést rozhovory s několika lidmi strukturovaněji a ulehčuje jejich srovnání. Pomáhá udržet zaměření rozhovoru, ale dovoluje dotazovanému uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti.*“ (Hendl, 2008, s. 174). Miovský (2006) ve své knize uvádí polostrukturovaný rozhovor, které má stejné znaky jako rozhovor pomocí návodu. Za výhodu tohoto typu rozhovoru považuje snížení nevýhod

strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru a to „*činí z metody polostrukturovaného interview téměř ideální výzkumný nástroj pro oblasti aplikace většiny výzkumných plánů v rámci kvalitativního přístupu.*“ (Miovský, 2006, s. 161).

Ve fázi přípravy rozhovoru jsem se snažila postupovat systematicky. Z hlavní výzkumné otázky (HVO) jsem si formulovala několik dílčích výzkumných otázek (DVO) a následně i tazatelské otázky (TO), které měly sloužit k realizaci samotného rozhovoru s jednotlivými respondenty. V průběhu jednotlivých rozhovorů jsem některé otázky různě přizpůsobovala dotyčnému respondentovi se snahou citlivě reagovat na získané informace. Dále jsem některé otázky doplňovala o další, především v případech, kdy se respondent volně rozpovídal o tématu, které nepříliš souviselo s danou otázkou a bylo nutné otázku lépe specifikovat, aby došlo k jejímu zodpovězení.

Jednotlivé rozhovory probíhaly zpravidla v domácnostech respondentů, které pro ně byly nejvhodnější z důvodu citlivosti celého tématu. Domnívám se, že při zvolení jiného, například veřejnějšího místa, by nedošlo k takové otevřenosti jednotlivých respondentů, a tudíž ani k získání potřebných informací pro mé výzkumné šetření z důvodu nervozity a diskomforty. Délka jednotlivých rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 18 do 35 minut. U těchto rozhovorů byl vytvořen zvukový záznam, který byl následně doslovně přepsán, vytisknut a ručně kódován a kategorizován.

Co se týče začátku rozhovoru, tak jsem se držela doporučení Jana Hendela (2008), který tvrdí, že je nejprve potřeba prolomit psychické bariéry a získat souhlas se záznamem. Jednotlivé rozhovory probíhaly následujícím způsobem. Před uskutečněním rozhovoru jsem se respondentce představila, nastínila svou práci, o čem pojednává, co je mým cílem a co potřebuji zjistit. Dále jsem ji ujistila o anonymitě a zároveň ji požádala o souhlas s nahráváním celého rozhovoru. Na začátek rozhovoru jsem na doporučení zkušených autorů (Hendl, 2008; Miovský, 2006; Švaříček, Šed'ová, 2014) radila spíše jednodušší otázky. V dalších částech jsem se snažila získat názory, pocity, jednotlivé popisy situací a chování, které byly pro mé výzkumné šetření nejvýznamnější. Po ukončení rozhovoru zpravidla docházelo k pokračování neformálního rozhovoru na toto téma.

4.2 Výzkumný vzorek a jeho výběr

Ve své bakalářské práci se zabývám otázkou naplňování otcovské role v neúplné rodině. Jako výzkumný vzorek jsem zvolila matky, které po určitou dobu pečovaly o děti a domácnost samy. Mým záměrem bylo na základě rozhovorů s nimi zjistit, kdo z jejich pohledu naplňoval roli otce v rodině po tu dobu, kdy zůstaly s dítětem, dětmi samy. Z tohoto důvodu jsem si vybírala za respondenty matky, které mi byly schopny přímo nebo nepřímo a na základě svých zkušeností a zážitků odpovědět na jednotlivé otázky. Je zřejmé, že každý případ je individuální a nese si svá specifika.

Velikost výzkumného vzorku jsem si nejprve stanovila na 8 respondentek. Ty byly nejprve vyhledávány pomocí metody záměrného výběru. K rozšíření vzorku došlo díky metodě „sněhové koule“, která funguje na principu „nabalování“ dalších osob, které splňují daná kritéria. Tito další respondenti se získávají na základě žádostí u stávajících respondentů, kteří jsou dotazováni, zda neznají někoho se stejnou problematikou a neumožnili by s těmito osobami kontakt. S těmito respondenty se následně provede další rozhovor a celý proces se opakuje (Mioviský, 2003). Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi citlivé téma, o kterém se těžko mluví, byl můj výzkumný vzorek zmenšen na 5 respondentek. Důvodem bylo odmítnutí uskutečnění samotného rozhovoru třemi respondentkami. Osvědčilo se mi tedy vybírat respondentky, u kterých uběhla doba od tohoto náročného období delší než 10 let, a byly tedy schopny bez větších problémů odpovědět na stanovené otázky. Ačkoliv se jedná o poměrně dlouhé časové období, které uběhlo od jednotlivých případů, nebyla zde obava z neschopnosti odpovědět na dané otázky. Podle respondentek se jedná o tak náročnou životní situaci, na kterou se jen těžko zapomíná.

4.3 Charakteristika respondentů

Výzkumné šetření bylo celkem prováděno u 5 respondentek, kterými byly samotné matky, které po určitou dobu vychovávali děti sami. Záměrem bylo uskutečnit rozhovory s matkami, právě z toho důvodu, že bakalářská práce pojednává o chybějící roli otce. Domnívám se, že zrovna tento výběr zajistí kvalitní sběr potřebných dat. Jak zmiňuji výše, původní velikost vzorku byla stanovena na 8 respondentek. Vzhledem k tomu, že se jedná o téma, o kterém není každý schopen mluvit, došlo k odmítnutí uskutečnění rozhovoru ze

strany 3 respondentek. Jednalo se zpravidla o ženy, u kterých neuběhla dostatečná doba od tohoto problému, a tudíž nebyly schopny se nad něj povznést, mluvit o něm, anebo možná jen nechtěly svěřovat citlivé informace neznámé osobě. Respondentky, se kterými se rozhovor uskutečnil, byly věkově od 37 do 64 let. Jedním ze společných znaků byla poměrně dlouhá doba (zpravidla převyšující 10 let), která uběhla od zkoumaného období. Mým cílem bylo vyhledat tyto respondentky, protože jsem se přesvědčila o tom, že jsou lépe schopny o tomto období mluvit. Musím ale zmínit, že i tak to u nich vyvolávalo velmi silné emoce a občas si v rozhovoru neodpustily uvést vulgární výrazy. Jedna respondentka dokonce propukla v pláč a rozhovor musel být na chvíli přerušen. Z důvodu zajištění větší anonymity jsem jména jednotlivých respondentek pozměnila a také jsem změnila jména a příjmení, která spontánně uváděly respondentky o svých známých nebo rodině.

Výzkumné šetření vychází z rozhovorů s 5 respondentkami, jejichž příběhy se drobně liší především v tom, k jaké situaci v rodině došlo. Zatímco jedna respondentka vychovávala celý život dítě sama jako svobodná matka bez přítomnosti jakéhokoliv partnera, druhá si po odchodu otce z rodiny našla partnera, se kterým následně vytvořila úplnou rodinu. Další respondentka si sice po rozvodu partnera našla, ten ale nikdy v rodině nežil a nijak do ní nezasahoval. V dalším případě nejprve z důvodu rozvodu, a krátce na to z důvodu úmrtí, biologický otec v rodině vůbec nefiguroval. Matka následně vychovávala dceru sama a partnera si našla až po 9 letech, když byla dcera plnoletá. Poslední případ je zajímavý v tom, že biologický otec dcery, který na nějakou dobu z rodiny odešel, se následně vrátil. V současnosti žijí společně jako úplná rodina a mají 3 děti.

Tabulka č. 1

Jméno	Věk	Stav	Počet dětí	Délka období samoživitelství	Důvody odchodu otce z rodiny
Ema	44	Rozvedená	3	16 let	Nevěra, alkohol
Michaela	38	Vdaná	3	9 měsíců	Alkohol
Andrea	37	Vdaná	2	6 měsíců	Alkohol, psychické a fyzické násilí
Jiřina	61	Svobodná	1	24 let	Svobodná matka
Eva	64	Rozvedená	3	9 let	Nevěra, úmrtí

Matka Ema je rozvedená a má 3 děti. V současné době jsou dvě nejstarší děti dospělé a žijí samostatným životem. Nejmladší syn je nezletilý a vzdělává se na střední škole. K této náročné životní situaci u ní došlo v době, kdy byla v jiném stavu s nejmladším synem. Otec dětí odešel od rodiny z důvodu poměru s jinou ženou a podle slov matky také z důvodu závislosti na alkoholu. Nejnáročnější bylo to, že matka v období mateřské dovolené vychovávala sama 3 děti pouze z mateřské a výživného. Matka si po nějaké době našla nového partnera, který ale v rodině nefiguroval a do současnosti žije odděleně.

Matka Michaela je vdaná a s manželem vychovává 3 dcery. Její období samoživitelství se odehrávalo u prvního dítěte, kterému byl jeden rok. Otec od rodiny odešel na popud matky, kvůli závislosti na alkoholu. Toto období trvalo 9 měsíců a během něho otec podstoupil odvykací kúru. Následně byl za specifických podmínek znovu přijat do rodiny a v současnosti žije spokojeně se třemi dětmi a manželkou v jedné domácnosti.

Matka Andrea má v současnosti 2 děti, které vychovává s manželem a zároveň otcem nejmladší dcery. Problém popisuje již v období, kdy byla v jiném stavu s nejstarší dcerou. Biologický otec odešel v období, kdy bylo dítěti pár měsíců a bylo to z důvodu závislosti na alkoholu, agresivity, ale také psychického a fyzického násilí. Následně také došlo k soudnímu boji o dceru, která má do současné doby zákonem stanovenou střídavou péči. Matka byla s dcerou sama po dobu 6 měsíců. Následně si našla partnera, za kterého se vdala, porodila mu dceru a v současné době společně vychovávají obě děti.

Jiřina je svobodná matka. Dceru porodila ve věku 32 let a celou dobu ji vychovávala bez otce. Otec dítěte nebyl v rodině přítomen z toho důvodu, že již svou rodinu a děti měl. Matka si v průběhu života žádného partnera nenašla a dcera s ní bydlela do doby ukončení bakalářského studia. Biologický otec se v útlém věku s dcerou vůbec nestýkal a jeho péče spočívala pouze v placení alimentů.

Matka Eva je v současné době vdaná a s manželem nemá žádné vlastní dítě. Z předchozího manželství má 3 děti. Období samoživitelství u ní proběhlo, když bylo nejmladší dceři 10 let a trvalo do dceřiných 19 let. V tomto období již byli starší děti dospělé a měli své vlastní rodiny. Otec podle slov respondentky od rodiny odešel kvůli jiné ženě. Za rok po odchodu podlehl těžkým zraněním při autonehodě.

4.4 Etické aspekty výzkumu

Před začátkem uskutečnění samotných rozhovorů existují zásady etického jednání, které by neměly být opomíjeny. Nejprve je důležité informovat respondenta o průběhu a okolnostech výzkumu. Následně požádat o souhlas s účastí a upozornit, že se jedná o anonymní výzkumné šetření. Je to důležité především z toho důvodu, že jednotliví respondenti budou „*ochotni sdělovat podrobnosti ze svého soukromí s vědomím, že budou zveřejněny*“ (Hendl, 2008, s. 153). Je nutné zajistit, aby identita jednotlivých respondentů byla před okolím skryta. Toho lze docílit například nedotazováním se na osobní údaje, změnou některých nepodstatných informací nebo zaměněním jmen za jiné. Dále by také měli být informováni, že mají právo odmítnout, nebo během rozhovoru sdělit nesouhlas s pokračováním a uveřejněním získaných informací. Před začátkem rozhovoru jsem respondentům sdělila, že informace, které mi poskytnou, budou sloužit pouze pro účely mé bakalářské práce a budou zde vystupovat v anonymitě. Informovala jsem je také o předpokládané délce rozhovoru a o nutnosti pořídit z rozhovoru záznam zvuku, se kterým dále budu pracovat. Byla jim také nabídnuta možnost nahlédnout do hotové práce a získat výsledky výzkumného šetření.

5 Výsledky výzkumného šetření

Na základě otevřeného kódování pěti doslovně přepsaných rozhovorů byly vytvořeny celkem tři kategorie, kterými jsou Matka pro všechno, Otec „ne-otec“ a „Pomůžeme ti!“. V každé kategorii jsou shrnuty zjištěné poznatky vyplývající z rozhovorů s jednotlivými respondentkami. Na konci kapitoly se nachází shrnutí výsledků výzkumného šetření a zároveň také odpověď na hlavní a dílčí výzkumné otázky. V příloze II. se nachází ukázka jednoho z rozhovorů.

5.1 Matka pro všechno

První kategorie s označením „Matka pro všechno“ vyplynula především na základě kódů, které byly vázány na roli matky v rodině, ale také na její výpovědi o sobě samé. Ve výsledcích bude nastíněno několik fází přechodu z úplné rodiny na samotnou roli matky samoživitelky. Také zde budou přiblíženy některé problémy vyplývající z role samoživitelky, ale i její konkrétní povinnosti.

Kódy: Role matky před a po odchodu otce

Problémy vyplývající ze samoživitelství

Čas pro sebe

Úleva

Roli matky je poměrně snadné specifikovat, avšak v současné době se dost prolíná s rolí otce. Matka totiž kromě péče o domácnost a děti chodí také do práce, což bylo dříve specifické především pro roli otce. Respondentky se zpravidla shodly na tom, co vykonávaly v rodině před odchodem otce. Zahrnovalo to především domácí práce, výchovu a péči o děti ale také o manžela. *„No určitě to bylo vaření, praní, klasický práce, který byly doma, nákupy... Učení, probírání různých ... různých problémů s dětma, pokud nějaký byly, nastaly... já nevím... přípravy do kroužků, vodění dětí do školy, do školky“ (Ema), „No tak musela jsem uvařit, uklidit, vyprat, vyžehlit, děti rychtovat do školy, udělat jim snídání, svačinu do školy. Dál sem se starala o výchovu dětí, chodila jsem do práce. Vyzvedávala jsem děti ze školky, ze školy už pak chodili sami. Dál jsem musela dělat nákupy, a asi takhle všechno...“ (Eva), „Tak já jsem vlastně v té době byla na mateřský dovolený, takže já jsem se starala o chod domácnosti, o dítě a o manžela (nebo o přítele tenkrát), aby měl stravu*

a celkově jakoby péči ... takovou tu klasiku, co má žena v domácnosti“ (Michaela). V jednom případě byly již zřejmé problémy v rodině, kde respondentka uvedla, že se starala úplně o všechno *„jeho nezajímalo vůbec nic... vůbec, chvílema ani holka, ani já...“ (Andrea).* V případě svobodných matek nemohlo dojít ke srovnání toho, co by vykonával otec v rodině a čemu by se věnovala zejména matka.

Největší problém, kterému matky čelí, když zůstanou s dětmi samy, jsou především finance. Samozřejmě je to poměrně individuální, záleží především na tom, kolik mají dětí, jestli otec na děti posílá peníze nebo kolik jsou jejich měsíční výdaje na domácnost a jídlo. Dále je také podstatné, jestli je matka na mateřské dovolené, nebo může chodit do práce. Jednotlivé příběhy se značně liší a nabízejí mnoho úhlů pohledu. Jak uvedla jedna respondentka, která byla právě na mateřské dovolené: *„člověk sháněl východisko z těch financí, jakože by člověk šel na brigádu, ale když vlastně malá byla malá a v tu dobu rodiče ještě pracovali, tak to nebylo možné.“ (Michaela).* Ačkoliv by u ní byla snaha přivydělat si nějaké peníze, nebylo to, z důvodu věku dítěte a hlídání, možné. Velice často se také objevuje bezmoc, kdy jako jedno z řešení se vynořuje návrat k rodičům: *„ty finance chyběly, protože v tu dobu řešíte, jestli pustit byt a jít bydlet zpátky k rodičům, anebo to překonat“ (Michaela).* Jedním z řešení může také být obrácení se na příslušné úřady, které řeší svěřením dítěte do péče a následné určení alimentů. Jedná se však o zdlouhavý proces, na jehož konci není vždy uspokojivý výsledek. *„Když jsem došla na sociálku, že prostě jsem sama s holkou, tak mě řekli, že bud' se musíme rozvýt, tak jsem jí vysvětlila, že nemám s kým, že jsem si ho odmítla vzít a ... tak mě řekla, že musím mít rozsudek od soudu, že je holka svěřená mně, ale že to trvá 3 měsíce.“ (Andrea).* K tomu řekla své i paní Jiřina, která vychovávala dceru jako svobodná matka: *„...tak k nám ani nepřišel, takže nic nezajišťoval, pak to dostal soudně (smích)... Jo, když jsem potřebovala na sociálce něco vyřídit, papírově a tohle, tak všude po mě chtěli rozsudek, takže ... jsem musela absolvovat ten soud.“*

To, že byla matka zaměstnaná, úplně neznamená, že to měla jednodušší. V tomto ohledu je velmi náročné sehnat takové zaměstnání, které půjde skloubit i s péčí o dítě. Ideální pro matky samoživitelky je taková práce, při které ráno stihnou dát dítě do školky a odpoledne si ho vyzvednou. Práci na směnný provoz lze vykonávat pouze v případě, že už je dítě starší nebo je zde někdo, kdo se o něj postará, když matka bude v práci. *„No nejhorší bylo, že jsem musela jezdit na směny a že jsem si nemohla dítě ohlídat, jak bych*

chtěla, jak bych potřebovala, ale ještě že dítě bylo celkem rozumný... nedělala problémy, byla samostatná.“ (Eva). Tato respondentka ještě uvedla možnost využití půjček v případě potřeby. „Musela jsem se otáčet, nemohla jsem si dovolit koupit něco extra támhle, jenom kvůli tomu že se mě to líbí, musela jsem prostě postupně. A když mě skončila jedna půjčka a věděla jsem, že teda jsem schopná si splatit zase něco jinýho. No tak jsem si vzala půjčku na něco jinýho.“ (Eva). Kromě finanční náročnosti se zde vyskytuje také fyzická a psychická vyčerpání. K tomu se trefně vyjádřila jak maminka Ema, tak i maminka Michaela: „fyzicky to bylo hodně náročný, psychicky to bylo hodně náročný, finančně...všechno bylo náročný jako, na jednoho člověka je toho vždycky hodně se třema dětma a prostě, který jsou na škole prostě ... na základce a ve školce, prostě ty jejich kroužky jejich ranní vstávání, moje vstávání do práce, jo je to všechno psychicky a finančně náročný.“, „Ta psychika tam byla hrozně narušená protože ... starat se o všechno ostatní a přemýšlet, jestli budeš mít na tohle a na tohle, bylo těžký.“ Také matku Jiřinu tato situace velmi unavovala. Podle jejích slov bylo náročné skloubit práci a péči o dítě. Na druhou stranu se ve výpovědích nevyskytovala pouze negativa, ale také značný nadhled nad celou věcí. „Já si myslím že zase s nejmladší dcerou, když jsem zůstala sama, tak jsme si nežily zas až tak špatně. Jo i finančně... jako nedá se říct, že bych měla nadbytek financí, to neměla... ale prostě snažila jsem se to spočítat.“ (Eva).

Roli matky po odchodu otce lze podle výpovědí respondentek popsat jako absolutní. Jejich povinností bylo zajištění finanční situace rodiny, péče o dítě a domácnost, nakupování, a mnoho dalšího. Jedna z respondentek přímo uvedla: „O všechno. (smích)... o ten příjem o domácnost... prostě o všechno o co se stará máma... vlastně i táta. Úřady a takový věci... to sem taky musela vyřizovat sama no...“ (Jiřina). Respondentky se k tomu často vyjadřovaly velmi konkrétně a podobným způsobem. „Jako to spíš bylo únavný, ten stereotyp jako jo. Prostě ráno vstát... pak vlastně do práce, pak sem letěla z práce... nevím... 2 hodiny s ní venku nebo něco, a pak večere nebo nákup mezi tím, večere...a šla spát.“ (Jiřina), „No, ranní vstávání, odchod do práce... odpoledne to bylo o tom, že jsem jela pro dítě do školky, děti se vrátili ze školy, nákup jsem obstarala... uvařilo se, náhka třeba činnost venku, procházka... večere, spánek, hygiena...“ (Ema).

Vzhledem k tomu, že se matkám zpravidla zdvojnásobily povinnosti v rodině, zbývalo jim velmi málo času na sebe samou. Některé respondentky také uvedly konkrétní

příklady, čeho se musely ve prospěch rodiny vzdát. Většinou se to týkalo trávení volného času a koníčků, které respondentky dříve měly. „*No ze začátku to bylo hodně jako svýho soukromý hlavně ...*“ (Jiřina), „*Častější výlety, toho jsem se vzdala, ... přestala jsem chodit i cvičit, ... míň jsem se věnovala těm ručním pracem, který mám ráda, to je háčkování, pletení, šití. Prostě na to nebylo zas až tolik času.*“ (Ema). Co se týkalo času pro sebe, tak ten většinou měly matky ve večerních hodinách, po tom, co děti usnuly. „*Večer vlastně většinou kolem ty půl sedmý koupání a malou uložit a teprve pak nastával čas sama na sebe.*“ (Michaela), „*Jako byla asi jedna z mála dětí, že bylo 7 hodin...večerníček...(v zimě, v létě) a šla spát... a pak jsem teprve mohla si vodpočinout ... nebo něco dodělat nebo něco ušít ... prostě takovej svůj klid abych měla no...*“ (Jiřina). Maminka Jiřina také uvedla, že více času pro sebe získala, když byla dcera starší a jezdila na víkend například k babičce nebo známým.

Existuje velké množství důvodů, proč otec opustí rodinu. Zpravidla se jedná o nějaké negativní okolnosti. Z rozhovorů vyplynuly dvě možnosti, které v tomto případě nastaly. Buď se matce přitížilo kvůli zvětšení problémů z této náročné životní situaci, nebo došlo k úlevě. K úlevě například došlo, pokud se předtím v rodině vyskytly nějaké negativní zkušenosti s partnerem, jako je psychické nebo fyzické násilí. Dvě respondentky v rámci odpovědí na otázky v rozhovoru uvedly nejen úlevu, ale i snížení stresu. „*Ale svým způsobem potom už nebyl takovej ten stres, kdy přijde domů, kdy bude zas napítej a bude je tahat z postelí a pouštět hlasitou hudbu.... Já si myslím, že si oddychly asi...*“ (Ema), „*Mě se pak ulevilo, já jsem prostě věděla, že nikdo nepřijede domů vožralej, že prostě nikdo nebude dělat scény na baráku, že prostě sousedi nebudou muset volat policajty, mě se prostě ulevilo v podstatě.*“ (Andrea).

Na základě problematiky syndromu zavrženého rodiče (Gardner, 1996; Černá, 2001) rozpracované v teoretické části této práce stojí za zmínku komentář respondentky Andrei. Konkrétně v jejím případě docházelo k soudnímu boji o dítě a oboustrannému ovlivňování dítěte. Matka byla nucena navštívit s dcerou psycholožku, která ji poučně vysvětlila tuto problematiku. „*Já jsem musela k psycholožce s ní, a ta mi tehda vysvětlovala, že to, co mám já s ním za zkušenost, že je to moje zkušenost s ním, né ty holky. A že já si musím uvědomit, že když se mě malá bude ptát na názor na něj, tak jí musím nějakým způsobem, úměrně k věku vysvětlit, že prostě já jí nemůžu říct vlastní názor,*

protože ten je můj a ona si musí udělat ten názor na něj sama. Že prostě ona bude mít tu zkušenost jinou, že třeba k ní se bude chovat jinak jako táta.“

Z výpovědí respondentky Emy vyplývá hrdost na to, jak celou situaci zvládla i přesto, jak obtížné se to někdy zdálo. *„Nebylo to nikdy jednoduchý, ale závěrem můžu říct, že jsem na sebe pyšná... Dokázala jsem to, že jsem vychovala sama tři děti, že platím nájem, chodím do práce, prostě... svým způsobem jsem se ani nijak moc nezadlužila, děti vystudovali školy, eště budou studovat dál, nevím, mám spíš, mě to dělá radost.“* Co se týče vztahu mezi matkou a dítětem, respondentky většinou uváděly pozitivní vztah. Maminka Andrea dokonce zmínila, že jí to s dcerou mnohem víc sblížilo a trvá to tak do dneška. *„Nevím, jestli je to tím, že jsme zůstali sami, ale musím říct, že jsme si neskutečně blízké. Jestli je to tím, co jsme si spolu prožili, i když ona si spoustu věcí nepamatuje...“*

V závěru celého rozhovoru jsem respondentkám položila otázku, na kterou odpovídaly v závislosti na jejich konkrétním příběhu. Týkalo se to tématu, zda jsou rády, že to takhle dopadlo, nebo by celou věc vrátily zpátky a vychovávaly by dítě s bývalým. V jednom případě byla tato otázka nemístná, protože respondentka Michaela to po roce dala s otcem dcery zase dohromady a jsou do současné doby spolu. V případě svobodné matky Jiřiny se jednalo o to, že otec v rodině nikdy nefiguroval, protože měl již vlastní rodinu a z toho důvodu to matka ani nemohla ovlivnit. Ve svém tvrzení ale uvádí, že by to pro dítě bylo samozřejmě lepší. V dalších třech případech se respondentky téměř shodly na tom, že by nic nevrátily. Většinou to bylo z důvodu nějakých negativních zkušeností, které s partnerem měly. *„Ale já bych ho nemohla mít už vede sebe, člověka kterému nevěřím a vím, že prostě by d'ál věci, který d'ál ... né nemám na to hezký vzpomínky... a už bych mu nedopustila a neodpustím mu, nikdy...“* (Ema).

5.2 Otec „ne-otec“

Další kategorie byla nazvána „Otec ne-otec“ a vychází z výpovědí respondentek, které se týkaly přímo otce a jeho role v rodině. Na základě toho vznikly jednotlivé kódy, které popisují funkci otce před a po odchodu, dále také pouze pro zajímavost možné příčiny odchodu otce z rodiny, ale i styk dítěte s otcem a jejich vztah.

Kódy: Příčina odchodu otce z rodiny

Role otce před/po odchodu

Vztah dítěte a otce

Styk dítěte a otce po odchodu

Z výpovědí většiny respondentek vyplývají tři důvody, které způsobily odchod otce z rodiny. Nejčastěji se objevuje jako důvod alkohol, který uvedly tři respondentky. V těchto případech ale nebyl považován za jediný důvod, ve spojitosti se také objevuje nevěra a nevhodné chování vůči matce. „*Odešel za svojí přítelkyní, se kterou žije dosud, jeho odchod prostě, on se tak rozhodl a pro nás to bylo asi nejlepší řešení. Příčinou byla asi nevěra a alkohol.*“ (Ema), „*Příčina byla alkohol a vygradovalo to vlastně na posledním plese, kde urážel i přátele, kamarády a udělal totální neplechu doma ... takže já jsem odešla s dcerou k rodičům, s tím že jsem mu dala víkend na uklizení, musel se sbalit a odejít.*“ (Michaela), „*Bylo to dobrý, až vlastně do věku, kdy mi bylo vlastně 40 a manželoj jsem se asi zdála být stará. Takže vyhledal si sousedku a ta bylo o 3 roky mladší jak já a pak už to šlo z kopce, že jo. Já jsme nic neuměla, prostě byla jsem jako k ničemu.*“ (Eva). U maminky Andrei se dokonce objevilo fyzické násilí ve spojení s alkoholem. Pouze v případě maminky Jiřiny otec v rodině vůbec nefiguroval z toho důvodu, že měl vlastní rodinu.

Otcovskou roli v rodině před jeho odchodem popisují respondentky poměrně rozmanitě. Téměř všechny se shodly na finančním zajištění rodiny ze strany otce. Ve dvou případech se k roli otce vyjadřují pozitivně. Popisují aktivní účast otce v rodině, která zahrnuje péči o děti a domácnost nebo společné trávení volného času. „*Otec chodil do práce... Občas jezdil s náma na nákupy, jezdili jsme třeba i v létě na dovolený, já nevím, prostě fungoval jako hlava rodiny, že občas i rozhodoval vo věcech, který prostě v nastálý situaci se měly rozhodovat.*“ (Ema), „*Tak byl živitel rodiny, pracoval a popravdě řeknu dobře vychovával, staral se, byl to dobrej otec, protože chodil i na procházky jako dokázal se postarat o dítě, když bylo potřeba. I v tom období, když jsme spolu ještě žili, tak jsem byla na operaci a dokázal se vlastně týden beze mě postarat o malou. Krom vaření ... (smích) ... nevařil, ale jako úklid, to dokázal, uklidit, pomohl vytrít, a třeba uklidit i společné prostory baráku, takže s tím nebyl nikdy problém.*“ (Michaela). Maminka Michaela také zmiňuje důležitost lásky. „*Tak samozřejmě lásku k dceři, lásku ke mně a materiálně bych řekla, že finance zajišťoval a chod domácnosti tím stylem, že financoval*

bydlení, stravu, péči o dítě, a hlavně ta láska, ta byla nejdůležitější v té době.“ V dalších dvou případech se vyskytují negativní výpovědi o otci. K tomu řekla své respondentka Andrea, která uvedla především nezájem otce o rodinu již v úplné rodiny. *„Jeho nezajímalo vůbec nic... vůbec. Chvílema ani holka ani já... když byla malá, tak on se o ni nestaral, když povyrostla, tak se o ní taky nestaral a on se o ní nestará ani teďka. Jemu je to úplně ukradený.*“ Výpověď respondentky Emy nastiňuje laxní postoj otce v případě onemocnění dítěte. *„Ale jinak asi nepamatuju, že on byl se někdy postaral o nemocný dítě, většinou říkal, že děti simulujou, že nejsou nemocný a nemělo asi smysl se s ním o tom bavit spíš.“*

Role otce po odchodu byla podle výpovědí respondentek většinou určena soudem, který zajišťoval, aby otec posílal alespoň alimenty. Ve dvou případech tomu předcházela nesouhlas otce se zasíláním peněz na dítě: *„No nechtěl posílat. Řekl, že od něj neuvidím ani korunu. Takže já jsem šla k soudu, dala jsem jim tam písemně žádost, aby mně byl nucený posílat peníze na dítě...“* (Eva). Paní Andrea se dokonce setkala s velmi negativní reakcí ze strany otce, která jí velmi zasáhla: *„když jsem za ním šla, že nemám peníze, že potřebuju peníze, tak mě řekl, že si je mám jít vy*ukat. (pláč)“* Co se týče paní Evy, ta pobírala na dceru alimenty pouze po dobu jednoho roku. Následně bohužel otec dcery podlehl zraněním z důvodu těžké autonehody a stát na dítě začal posílat sirotčí důchod. K tomu se samozřejmě s lítostí vyjádřila, avšak byla schopná objektivně posoudit i některá pozitiva: *„Jo, některý jsou na tom bití, kord těm, kterým neplatí partner na děti. Jo, já jsem měla to štěstí v neštěstí, že teda manžel se zabil v tom autě, ale na druhou stranu já jsem nepřišla o ty alimenty, dostávala jsem vlastně na dítě sirotčí důchod...“* Některé respondentky uvedly fungování otce po jeho odchodu nejen z hlediska placení alimentů, ale také v péči o děti. Svě o tom uvedla paní Ema a paní Michaela: *„Čas od času vlastně vozil ráno toho nejmenšího syna do školky...“*, *„Fungovalo to i v tom, že si třeba dceru brával na vycházku.“*, *„Je pravda, že když jsem řekla, hele je potřeba něco většího koupit, tak že se podílel poloviční částkou, anebo dokonce to i koupil... popravdě na malý nešetřil.“* Respondentka Jiřina také sdělila podíl otce při sponzorování kroužků pro dítě. *„...pak začla chodit na kroužky, tak sem chtěla, aby přispěl i na kroužek aspoň nákou částkou...“*, ale také podporu dítěte v dospělosti: *„Jo akorát teda ho jako musím pochválit jako že jí zaplatil řidičák, to bylo 10 000...“* Ze získaných výpovědí respondentek lze vyvodit, že se role otce v rodině nadměrně snížila, když otec z rodiny odešel. Ve shrnutí lze říct, že se jednalo o finanční pomoc ze strany otce, avšak leckdy k tomu musel být soudně donucen. Matky

také uvedly některé úkony, které otec vykonával v rodině po svém odchodu. Tyto úkony se však týkaly pouze dětí, péče o ně a financování věcí, které byly pro děti důležité. „*Takže popravdě spíš na malou jakoby, co potřebovala, tak to financoval, jinak ne no. Jinak se na ničem ostatním nepodílel, protože to byla moje starost.*“ (Michaela).

Co se týče kontaktu otce s dítětem po jeho odchodu, respondentky se ve svých výpovědích převážně shodly na značném poklesu. U maminky Andrei byl styk otce s dítětem stanoven soudem na základě požadavku otce. „*Je to jednou za čtrnáct dní, zaplat' pánbůh za to... jenom ... v létě je to zase jinak, Velikonoce jsou jinak a všechno.*“ Matka také sdělila možný důvod, proč otec zvolil tuto cestu. „*...já jsem do ted'ka, je to jedenáct let zpátky, já jsem do ted'ka nepochopila, na co vůbec jí chce. Protože když byla malá, tak on se o ni nestaral, když povyrostla, tak se o ní taky nestaral a on se o ní nestará ani ted'ka. A on si jí bude brát jenom na truc a do ted'ka si jí bere jenom na truc, prostě jenom kvůli mně.*“ Ze všech výpovědí vyplývá, že styk dítěte s otcem nebyl častější než 2x do týdne. V případě svobodné matky Jiřiny nebyl kontakt otce s dítětem téměř žádný. V současnosti to není o moc lepší. „*No nestýkaj se v podstatě... jsou případně na mejlu nebo na čem... a...vídaj se tak 2x do roka.*“ Podobně se k tomu vyjádřila také respondentka Ema, ovšem v jejím případě se děti v současnosti s otcem stýkají častěji a je to především kvůli tomu, že to děti sami vyžadují. „*Není to zas až tak často, většinou děti volaj tatínkovi, jestli můžou přijít, jestli má táta na ně čas, chodí tam většinou na jídlo...*“ Matka se také vyjádřila k tomu, proč se otec pravděpodobně nechtěl s dětmi po odchodu stýkat. „*Nijak nevyžadoval je vidět... děti svoje... měl svojí přítelkyni a ty děti šli u něho trochu víc stranou, měl svoje zájmy, preferoval prostě spíš ten svůj klid, chtěl si asi od nás odpočnout od všech a nijak, myslím si, že mu nijak moc nechyběly.*“ Oproti tomu respondentka Michaela uvedla uspokojivý zájem otce o dítě. Také usuzuje, že díky nízkému věku dcery a tomu, že se otec po roce vrátil zpátky do rodiny, to na dítě nemělo téměř žádný vliv. V jiném případě, konkrétně z výpovědi respondentky Evy vyplynuly i možné problémy, které mohou vzniknout u dítěte po návratu od otce. „*Akorát vždycky když přijela od táty vždycky zpátky ke mně, tak to chování to jí trvalo tak půl tejdne, než se trošku srovnala... protože to byla u tatínka a tatínek jí plno věcí dovolil ... já potom, když jsem jí řekla, hele musíš takhle, ta... a nebylo s ní zahnutí, no ale pak se srovnala...*“

Některé matky se ve svých výpovědích velice často zmiňovaly o negativěch, které plynuly z kontaktu otce a dítěte, ale také vztahu otce k dítěti a naopak. Domnívám se, že není v tomto případě možné dělat závěry právě pro to, že se jedná o subjektivní pohled matek na tuto věc a její zaujatost vůči otci dítěte. Matka Andrea svými slovy popsala, jak probíhal návrat dítěte od otce: *„V neděli, když se vracela, buď mi přijela špinavá, smradlavá, ale z hospody prostě natvrdo načichlá z kouře. Jeden prostě čas to bylo dokonce tak, že on ji přivezl, ona mi v pondělí šla do školky, to ještě jako jakž takž fungovalo, a v úterý mi víceméně lehla, vždycky, pravidelně, takže já jí měla jednou za čtrnáct dní prostě nemocnou.“* V jednom případě dokonce docházelo k manipulaci dítěte ze strany otce. *„Vždycky jí jako nasliboval, co jí jako koupí, když bude u něj ... no a já říkám, kdyby ti to chtěl koupit, tak ti to koupí hned... No a dcera vždycky chodila a říkala, že když bude u táty, tak on jí koupí tohleto a támhleto...“* (Eva). Z pohledu respondentky Evy byly děti prostředek, prostřednictvím kterého mohl otec matce ublížit. *„... pro něj jako děti nic extra neznamenal, na druhou stranu, když mě chtěl ublížit, tak jediné přes děti.“* Respondentka Ema také uvedla jednotlivé postoje dětí vůči otci. *„Ten nejstarší syn na něj úplně zanevřel... dcera, ta prostě občas tam zajde, když zavolá a ten nejmenší syn, ten si nepamatuje zas ty špatný chvíle, který si zažili tadyty dvě děti, takže vůči němu nemá žádný předsudky.“*

5.3 Pomůžeme ti!

V poslední kategorii s názvem „Pomůžeme ti!“ je shrnuta pomoc a podpora okolí. Jednotlivé kódy se zaměřují na osoby, které se vyskytovaly v rodině po tom, co otec odešel a vykonávaly zde nějakou formu pomoci. Z jednotlivých výpovědí nejčastěji vyplynula pomoc ze strany rodiny, přátel, nového partnera matky, ale i dalších.

Kódy: Podpora rodiny

Podpora přátel

Nový partner matky

Ve všech výpovědích se respondentky shodují na různém stupni pomoci především ze strany své rodiny, nejčastěji rodičů. Tato pomoc se objevovala nejen z hlediska financí, ale i péče o děti. *„Museli mě pomoci rodiče, protože by se to finančně neutáhlo.“* (Michaela). Je zjevné, že finance jsou pro matky samoživitelky velmi důležité a v jejich

případě také mnohdy nedostatečné. Další věc, která je pro tyto ženy zlomová je čas, který často naplno využívají pro svou práci a děti. Proto po odchodu otce zajisté uvítají pomoc s péčí o děti. Respondentky uvedly mnoho forem pomoci ze strany svých rodičů, konkrétně byly vděčné za hlídání dětí, aby mohly chodit do práce a zlepšily si tak trochu finanční situaci. „*Hlídáním, kdykoliv děti byli nemocný tak prostě ... zůstávali, starali se o ně, o děcka, abych já mohla chodit do práce, zajišťovali prostě jejich oblečení, jejich stravu, platili za ně obědy, protože prostě člověk na to neměl třikrát platit obědy... Brali si je na prázdniny, na víkendy.*“ (Ema). „*Já jsem jí ve 3 hodiny předávala moji mámě, letěla jsem zpátky do práce a v 8 hodin, když se zavřelo, tak já jsem si brala od našich dceru vykoupanou, najedenou...*“ (Andrea). Respondentka Michaela dokonce zmínila, jak konkrétně její otec částečně nahrazoval chybějící roli otce: „*Na jednu stranu trošku můj otec nahrazoval toho tatínka v domácnosti, protože to měli kousek, takže třeba večer přijel na koupání, aby tam prostě ten chlap v té rodině trošku byl, tak to se snažil nahrazovat.*“ K tomu také vyjádřila, jak byla jejich přítomnost a pomoc důležitá. „*Rodiče mně pomáhali jak finančně... i s tím, že se snažili abychom nebyli sami, abysme na to nemysleli...*“ Oproti tomu respondentka Andrea uvedla sice pomoc své matky s péčí o dceru, psychologické podpory se od ní však již nedočkala. „*Máma tak maximálně, že pohlídala prostě, a když jsem si potřebovala promluvit, tak mi říkala ať jí to nevysvětluju, že to měla doma, že táta taky chlastal.*“ Z rozhovorů také vyplynula pomoc ze strany sourozenců respondentek, konkrétně tedy sester. V jednom případě sestra pomáhala s hlídáním. „*Byla to moje ségra, která ještě jakoby... ona vlastně studovala, protože je o 11 let ode mě mladší, ta mě pomáhala hodně s hlídáním i víkendovým...*“ (Ema). V druhém případě se objevila finanční pomoc ze strany sestry. „*Takže jedinej kdo, tak ségra, která mi to bohužel už 11 let vyčítá. Finančně pomáhala, protože trvá 3 měsíce, než dojde k rozsudku o svěřeni do péče, a v týhle době nikoho nezajímá, co budete jíst, nebo kde ty peníze vezmete na to jídlo...*“ (Andrea). Maminka Ema ve svých výpovědích dokonce uvedla pomoc své dcery s péčí o nejmladšího syna. „*Potom už mi pomáhala vlastně dcera, takže ta role otce tam úplně vypadla a ... o to nejmenší dítě se vlastně starala ta prostřední dcera.*“ V tomto případě se může objevit problematika rodičovského dítěte, která je lehce nastíněná v teoretické části mé práce (Minuchin, 2013; Novák, 2013), avšak není předmětem mé práce. Tuto možnost přebrání role zde uvedu, avšak nebudu se jí zabývat především z důvodu, že si sebou nese řadu rizik a následků, které jsou pro mou práci nepodstatné.

V rozhovorech s respondentkami se také objevila různá forma pomoci ze strany přátel. Tato pomoc byla jak psychická, tak i materiální. *„Kamarádky, samozřejmě kamarádky tam byly, s kterými jsme chodily ven a bavili jsme se o tom co a jak... po dětech mi daly věci na malou, takže jsem měla i oblečení od nich.“* (Michaela). Také v případě maminky Emy se objevila pomoc ze strany přátel, ale také kamarádů jejich dětí. Ve své výpovědi dále zdůraznila, že kdyby rodina byla úplná, nebyla by tato forma pomoci v takové míře potřebná: *„...spousta kamarádek, co jsem měla okolo sebe, protože prostě moje děti přespávali i třeba u kamarádů svých... víkendy tam trávili, já nevím, když bysme byli doma v úplný rodině, tak by se to asi nestávalo, asi né tak často... Protože já jsem měla práci, kdy jsem i o víkendech chodila do práce...“* Z dalšího rozhovoru vyplynula vděčnost matky vůči svým přátelům z hlediska vlivu na dítě: *„A vlastně nejvíc Skalovi, jako kamarádka s manželem... Jako vždycky sem k nim mohla jet nebo prostě se stavili... díky nim i dcera vlastně vodmaturovala nebo vodpromovala jako jo...“* (Jiřina). Respondentka Michaela ještě dodala, v čem konkrétně pro ni, byli ti přátelé tak důležití: *„No a jinak spíš psychickou podporu v tom období, kterou ta ženská v tu dobu potřebuje, protože když jí chlap vlastně opustí ... podle mě je to partnerství o tom, že si ty partneri mají říct všechno a najednou nemáš nikomu co říct, takže i ty kamarádi nahrazují takovou tu vrbu, kterou bys doma měla mít...“*

V rozhovorech se také objevila otázka pomoci ze strany rodičů bývalého partnera, na kterou byly ve většině případech záporné odpovědi. Maminka Andrea se dokonce díky matce svého bývalého partnera cítila ohrožená: *„mě vyhrožovala jeho máma, že si vezme dceru do střídavý péče. Z toho jsme měli hroznej strach. Zaplat' pánbůh se to nestalo.“* Uveden zde byl také nezáměr: *„Rodiče mého bývalého se úplně od nás nějakým způsobem odtáhly, když to tak řeknu...“* (Ema). V případě svobodné matky Jiřiny nemohla být nějaká pomoc ze strany rodičů otce nabídnuta ze dvou důvodů. Jednak byli již po smrti, ale také nikdo nevěděl, že otec má nemanželské dítě. Pouze jedna respondentka uvedla, že matka partnera se snažila celou věc napravit a nabídla jí pomoc v případě potřeby.

V jedné výpovědi se dokonce nepřímo objevila pomoc nové partnerky bývalého manžela, která dítě pohlídala, když bylo nemocné. *„Já si to nepamatuju, že by někdy... hele, jestli si možná jednou, dvakrát si vzal volno... Možná si ani on volno nebral... možná ta jeho partnerka, mě ho dvakrát to nejmenší dítě hlídala.“* (Ema). Z toho také může vyplynout i možnost, že se může na pomoci s péčí o dítě podílet i nová partnerka otce.

To, že otec odejde z rodiny, neznamená, že už matka bude navždycky s dětmi sama. Respondentky se ve svých rozhovorech také vyjadřovaly k novému partnerovi a k jeho funkci v rodině. Jednotlivé výpovědi se od sebe značně lišily v závislosti na každém individuálním případě. Zároveň to také shrnuje pět různých pohledů a příběhů na tuto situaci. Z výpovědi maminky Jiřiny vyplývá, že celý život vychovává svou dceru sama. K tomu má i své argumenty: „*prostě sem za každou cenu nehledala ... abych... aby měla tátu, protože já jako asi byl, jak říkám, já bych nesnesla... něco hloupýho, aby mi... (smích)... jako sekýrovalo dítě...*“ Respondentka Ema sice uvedla, že si partnera našla a do současné doby s ním je, avšak celou dobu žijí odděleně a on nijak nezasahuje do výchovy dětí. „*No, on se moc neangažoval v naší rodině, on tady spíš byl jako moje opora, třeba po večerech a občas nákupy udělal a do výchovy mých dětí určitě nezasahoval a řekl mi, že ani zasahovat nechce.*“ V dalším případě si respondentka našla partnera, až když byly všechny děti zletilé. Z jejích výpovědí ale vyplývá, že nový partner byl v rodině velmi užitečný a oblíbený. „*Jo, jako když bylo potřeba pomoci... starší dceři nebo i tej nejmladší i synovi vlastně... tak jako jo, pomohl radou nebo prací nebo jo.. i finančně mohli se na něj obrátit, když potřebovali...*“ (Eva). Domnívám se, že v tomto případě zaujal nový partner matky roli zesnulého otce dětí. Je to zřejmé nejen z předchozí výpovědi, ale také z tvrzení respondentky, která uvádí, že její „dětí“ mu říkají „Tati“ a dokonce i vnoučata mu říkají „Dědo“. I v případě respondentky Andrei by se dalo tvrdit, že došlo k naplnění role otce novým partnerem i přesto, že dcera svého biologického otce má. V jejích výpovědích se objevuje velmi pozitivní vztah dcery vůči novému partnerovi a naopak. „*Musím říct, že Tomovi dcera říká kolikrát víc, než říká mě. Jo, jakože ten vztah maj vybudovanej jakože úžasně...*“ Také u dcery přirozeně vyplynulo to, že novému partnerovi matky začala říkat „Tati“. „*A upřímně ani sama nevím, kdy to začalo, ale sama přišla a tati, tatínku... vlastně nevím, jestli to chtěli oba dva stejně, nebo to dcera tak strašně potřebovala, mít toho taťku jako taťku, a ne prostě jenom nějakej materiál, kterej prostě někde byl.*“ V posledním případě došlo k naplnění role otce biologickým otcem dcery, který se po roce odloučení od rodiny vrátil zpět. Tento způsob naplnění otcovské role by se dal považovat za ideální, právě proto, že působí jako nejpřirozenější.

6 Shrnutí

Cílem této bakalářské práce bylo na základě rozhovorů s matkami samoživitelkami zjistit, kdo a jakým způsobem v neúplných rodinách přebral nebo alespoň na určitou dobu nahradil chybějící roli otce. Tento cíl byl zároveň spojen s hlavní výzkumnou otázkou. Dílčí výzkumné otázky se zaměřovaly na samotnou matku, biologického otce a okolí, které bylo pro rodinu v této situaci nějakým způsobem nápomocné.

Z výzkumného šetření vyplynulo množství informací, které vedly nejen k odpovědím na dílčí výzkumné otázky, ale především k odpovědi na tu hlavní. Ve své práci si uvědomuji, že se jedná pouze o pokus zmapování této problematiky, a proto se domnívám, že to nelze brát jako jednoznačný závěr.

První dílčí výzkumná otázka ve znění: „*Jak vnímá matka svou roli v neúplné rodině?*“ se pokoušela zmapovat proměnu mateřské role před odchodem a po odchodu otce z rodiny a problémy se kterými se matka jako samoživitelka musela potýkat. Z jednotlivých výpovědí vyplynulo, že matky vnímaly svou roli v neúplné rodině jako absolutní. Zpravidla se shodly na tom, že najednou byly na všechno samy a musely se o vše postarat. Nemohly si dovolit se zhroutit, onemocnět nebo se vymlouvat na únavu. Ve většině případů bylo náplní každého dne péče o domácnost, výchova dětí, vydělávání peněz, nakupování a vaření nebo pochůzky po úřadech. Velmi často respondentky hodnotily jako nejnáročnější právě finanční situaci. I přes veškeré problémy spojené s touto nepříznivou životní situací k tomu respondentky nezaujímají zcela negativní postoj.

Druhá dílčí výzkumná otázka se zaměřovala na proměnu role otce v porovnání před odchodem a po odchodu. Dílčí otázka byla ve znění: „*Jak se změnila role otce po jeho odchodu?*“ Ze získaných informací lze vyvodit, že došlo k poklesu angažovanosti otce po tom, co odešel. Snížil se také styk dítěte s otcem. Dále se objevily výpovědi, které směřovaly k tomu, že i otec po tom co odešel plnil alespoň nějaké své základní role. Především to byla role živitele, o které se ovšem domnívám, že ji tak jednoznačně nelze označit, především z toho důvodu, že má otec ze zákona vyživovací povinnost vůči dítěti, a proto bych to značila za roli pouze částečného živitele. V některých případech se také objevila nějaká forma role vychovatele ze strany otce, která byla oproti minulosti poměrně omezená.

Odpověď na poslední dílčí výzkumnou otázku ve znění: „*Kdo se z pohledu respondentek vyskytuje v neúplné rodině jako osoba pomáhající?*“ zahrnuje okolí, které se podílelo na pomoci a podpoře matky v této nepříznivé životní situaci. Ve výpovědích se v největší míře objevovala pomoc ze strany rodiny, konkrétně rodičů a sourozenců matky. Dále respondentky často uváděly pomoc svých přátel a následně nového partnera. Ojediněle se také objevila pomoc jednoho z dětí matky nebo exmanželovy přítelkyně.

Tento odstavec ve své podstatě pokouší odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která zní: „*Kdo a jakým způsobem z pohledu dotazovaných matek samoživitelek nahrazuje nebo přebírá chybějící roli otce v neúplné rodině?*“ Z jednotlivých výsledků vyplývá, že roli otce v neúplné rodině naplňuje z největší části matka, a to z hlediska výchovy a péče o děti, finančního zajištění, ale i trávení volného času a péče o domácnost. Dále se také ve výpovědích objevuje zachování některých rolí biologického otce, které jsou ovšem velmi omezené oproti minulosti. Respondentky nejčastěji uváděly pomoc ze strany své rodiny z hlediska financí a péče o děti. V tomto případě se domnívám, že je možné rodinu matky označit za osoby, které částečně naplňovaly roli otce v neúplné rodině. Jsem o tom přesvědčená především proto, že by tuto formu pomoci v takové míře neposkytovaly v případě úplné rodiny. Z výpovědí také vyšla najevo pomoc a podpora ze strany přátel matky, kteří pro ni byli mnohem důležitější než kdy dřív. Zajímavé bylo zjištění, že roli otce by mohla zastoupit jeho nová partnerka například formou hlídání dítěte, v případě, když nikdo jiný nemůže. Z výsledků také nejednoznačně vyplynula možnost přebrání rodičovských rolí samotným dítětem, například hlídáním a péčí o mladšího sourozence. Problematikou rodičovského dítěte se má práce nezabývat, avšak poskytuje obecný náhled na tuto možnost přebrání rodičovské role dítětem nejen v teoretické, ale i v praktické části. V neposlední řadě se ve výpovědích objevovala různá forma pomoci ze strany nového partnera matky. V tomto případě by mohlo dojít k plnohodnotnému naplnění otcovské role a učinit z neúplné rodiny, rodinu úplnou. K zajímavému zjištění došlo u jedné respondentky, která po nějaké době přijala biologického otce dcery zpátky do rodiny a došlo tak k obnovení otcovských rolí a zároveň k nejpřirozenějšímu naplnění otcovské role.

Výzkumné šetření by mohlo být limitováno například z důvodu subjektivity ve výpovědích jednotlivých respondentek a jejich zaujatosti vůči biologickému otci dítěte.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, kdo a jakým způsobem z pohledu dotazovaných matek samoživitelek nahrazuje nebo přebírá chybějící roli otce v neúplné rodině. Na základě výsledků výzkumného šetření se domnívám, že cíl práce byl splněn.

Díky rostoucímu počtu neúplných rodin, které z největší části zahrnují právě matky s dětmi, dochází v současné době k řadě problémů, se kterými se musejí matky samoživitelky potýkat. Nejrizikovější sférou pro ně bývají finance, výchova dětí, péče o domácnost či psychické a fyzické vyčerpání. Důvodem těchto problémů je nerozdělení jednotlivých úkonů mezi oba rodiče tak, jak je to v úplných rodinách. Především z tohoto důvodu bylo cílem práce zjistit kdo se v těchto rodinách nachází jako osoba pomáhající a jakým způsobem tuto pomoc nabízí.

Teoretická část nejprve rozpracovávala téma rodiny, její definici, funkčnost ale především problematiku neúplné rodiny, na kterou se práce zaměřuje. V další kapitole se objevil popis sociálních rolí obecně a následně také struktura rolí v rodině. Empirická část se prostřednictvím kvalitativního výzkumného šetření pokoušela analyzovat získaná data. Tato data byla sesbírána pomocí rozhovorů s matkami, které měly v minulosti a po určitou dobu zkušenost se samoživitelstvím.

Jednotlivé rozhovory se staly stěžejní pro získání důležitých odpovědí na předem stanovené dílčí výzkumné otázky, které byly zaměřené na tři okruhy – matku, otce a okolí, které rodině nabízelo určitou formu pomoci. Díky těmto informacím bylo následně možné komplexněji odpovědět na hlavní výzkumnou otázku.

Z výsledků výzkumného šetření lze usoudit, že roli otce v rodině v největší míře nahrazuje samotná matka. Dále se také objevilo, že určité role biologickému otci zůstávají, avšak v poměrně omezené míře. Respondentky také uváděly důležitost pomoci ze strany svých rodičů, sourozenců, přátel ale i nových partnerů, kterým se v některých případech podařilo zcela naplnit chybějící roli otce. Ve své práci si uvědomuji, že se jedná pouze o pokus zmapování této problematiky a nepochybuji o tom, že by bylo možné naplnit chybějící roli otce ještě jinými způsoby než těmi, které vyplynuly z výzkumného šetření.

Jako limitující pro svou práci také vnímám subjektivitu respondentek a jejich zaujatost vůči bývalému partnerovi.

Po vypracování této práce jsem přesvědčena o tom, že může být inspirativním podnětem pro další bádání. Zajímavým tématem by například mohlo být zahrnutí otců do tohoto výzkumného šetření a získat tak jejich náhled na tuto problematiku.

Zdroje

1. BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Z německého originálu *Vater bleiben – auch nach der Trennung* přeložil BABKA, Petr. Praha: Portál, s. r. o., 2012. 256 s. ISBN 978-80-262-0150-2.
2. BLESSING, Michelle. Meaning of Family. Pets as Family. In: *lovetoknow.com* [online]. ©2006-2019 [cit. 15.2.2019]. Dostupné z: <https://family.lovetoknow.com/about-family-values/meaning-family>
3. ČERNÁ, Marie. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: EUROLEX BOHEMIA s. r. o. 2001. 114 s. ISBN 80-86432-10-6.
4. DUDOVÁ, Radka a HASTRMANOVÁ, Šárka. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav (Akademie věd ČR), 2007. 129 s. Sociologické studie/Sociological Studies 07:7. ISBN 978-80-7330-124-8.
5. DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. 234 s. ISBN 978-80-7330-136-1.
6. DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999. 279 s. ISBN 80-7169-254-9.
7. GARDNER, Richard A. *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha: JAN, 1996. 102 s. ISBN 80-85529-22-X.
8. HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
9. HAVIGER, Jiří, HAVIGEROVÁ, Jana Marie, LOUDOVÁ, Irena. *Lexikální stopa pojmu rodina*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 133 s. ISBN 978-80-7435-429-8.
10. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
11. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. 3. vydání. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

12. HUDECOVÁ, Anna, BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžběta. *Sociální práce s rodinou*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2009. 248 s. ISBN 978-80-8083-845-4.
13. JURAJDA, Štěpán, KUCHAROVÁ, Věra, MACHOVCOVÁ, Kateřina a kol. *Kariéra, rodina, rovné příležitosti. Výzkumy postavení žen mužů na trhu práce*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2006. 25 s. ISBN 80-86520-12-9.
14. KRAUS, Blahoslav et al. *Životní styl současné české rodiny*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 246 s. ISBN 978-80-7435-544-8.
15. KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
16. LHOTÁK, Radim. Role muže a ženy v rodině. In: *zvedavec.org* [online]. 6.8.2011 [cit. 16.1. 2019]. Dostupné z: <http://www.zvedavec.org/komentare2011/08/4523-role-muze-a-zeny-v-rodine.htm>
17. MARHOUNOVÁ, Jana. *Od osamění k nové rodině*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 126 s. ISBN 14-436-88.
18. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.
19. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: SLON, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
20. MÁROVÁ, Zdeňka, MATĚJČEK, Zdeněk, RADVANOVÁ, Senta. *Výchova dětí v neúplné rodině*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. 113 s. ISBN 14-171-75.
21. MELCHIOR, Anna. *Mateřství*. Z anglického originálu *Mothering – spiritual and practical approach* přeložila LAJKEPOVÁ, Eva. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. 175 s. ISBN 978-80-7195-267-1.
22. MINUCHIN, Salvador. *Rodina a rodinná terapie*. Z amerického originálu *Families and Family Therapy* přeložil VICHNAR, David. Praha: Portál, 2013. 232 s. ISBN 978-80-262-0371-1.

23. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
24. MIOVSKÝ, Michal. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule (Snowball Sampling)*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. 108 s. ISBN 80-86734-08-0.
25. MOŽNÝ, Ivo. Pojmový komplex teorie sociální role: jeho vývoj a problém hodnoty pro marxistickou sociologii. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1975. [83]-104 s. ISBN 55-960-77.
26. *Národní zpráva o rodině* [online]. Praha: MPSV, 2004 [cit. 06.11.2018]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf
27. NERUDOVÁ, Liliana. Role otce v rodině. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1990. [41]-50 s. ISBN 80-210-0318-9.
28. NOVÁK, Tomáš. *O otcovské roli. Význam otce v rodině*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013. 128 s. ISBN 978-80-247-4498-8.
29. RADIMSKÁ, Radka. Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2002, 4, 1-3. ISSN 1213-0028.
30. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 224 s. ISBN 97880-262-0217-2.
31. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů*, 2012. MPSV ČR. 100 s. ISBN 978-80-7421-048-8.
32. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. 179 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
33. ŠŤASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2009. 131 s. ISBN 978-80-7416-038-7.
34. ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN 978-80-262-0644-6.
35. TÄUBNET, Vladimír. *Otec a jeho některé funkce v rodině*. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko, 1989. 21 s. ISBN 80-85181-06-1.

36. VACEK, Pavel. *Pedagogická psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017. 191 s. ISBN 978-80-7435-684-1.
37. VESELÁ, Jana. *Sociologie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, 2006, 96 s. ISBN 80-7194-846-2.
38. VESELÁ, Renata a kolektiv. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN 80-86432-48-3.
39. WARSHAK, Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Z anglického originálu *The Custody Revolution* přeložil BAKALÁŘ, Eduard. Praha: Portál, 1996. 240 s. ISBN 80-7178-089-8.

Přílohy

Příloha I.: Vzor rozhovoru

DVO1: Jak vnímá matka svou roli v neúplné rodině?

1. Jaké je Vaše jméno a Váš věk?
2. Jak byste popsala svou rodinu a svou současnou rodinnou situaci?
3. Jak dlouho vychováváte děti sama?
4. Řekněte mi něco o odchodu otce z rodiny? Co bylo podle vás příčinou?
5. Co v současnosti vnímáte jako nejnáročnější, když jste zůstala s dětmi/dítětem sama?
6. Jaká byla vaše role v rodině? O co jste se starala? Co jste zajišťovala?
7. Popište mi některý Váš běžný den jako samoživitelka. Jak probíhal, co jste zajišťovala, o co jste se musela starat?
8. Čeho všeho jste se musela ve prospěch rodiny vzdát?

DVO2: Jak se změnila role otce po jeho odchodu?

9. Stýká se v současnosti otec se svými dětmi? Jak často?/ Jak to bylo se stykem dětí a otce po jeho odchodu? Došlo ke snížení kontaktu?
10. Jakou měl otec roli v rodině předtím, než odešel? Co zajišťoval, aby rodina fungovala? (materiálně/emočně)?
11. Jak vnímaly děti odchod otce z rodiny? Jak se změnilo jejich chování?
12. Co otec zajišťoval vůči vám a dětem po svém odchodu?
13. Jak se změnil vztah mezi dítětem/děti a otcem? V porovnání před jeho odchodem a po odchodu?

DVO3: Kdo podle respondentek zpravidla plní chybějící roli otce?

14. Našla jste si po odchodu otce z rodiny nového partnera? S jakým časovým odstupem?
 - 14.1. Pokud ano, tak jak ho vnímaly vaše děti?
 - 14.2. Docházelo z jeho strany k nějaké pomoci s dětmi a domácností, financemi?
15. Dočkala jste se podpory ještě někoho jiného? Např. svých rodičů nebo rodičů svého bývalého?
16. Kdo vám v této náročné životní situaci nejvíce pomáhal? Míněno s výchovou dítěte/děti, finanční situací, každodenními rituály?
17. Jak se změnily povinnosti dětí?

Příloha I.

18. Kdo podle vás přebíral všechny již zmíněné role po vašem bývalém partnerovi/manželovi? / O kom by se podle Vás dalo říci, že zastoupil svou přítomností nepřítomného otce?

Otázky na závěr

19. Pokud byste se mohla rozhodnout jinak, vychovávala byste raději děti se svým bývalým manželem, nebo cítíte, že toto bylo lepší řešení?
20. Je ještě něco, co byste chtěla zmínit?
21. Máte na závěr nějaké otázky?

Příloha II.: Ukázka rozhovoru

1. Jaké je Vaše jméno a Váš věk?

Jmenuju se Ema a je mi 44 let.

2. Jak byste popsala svou rodinu a svou současnou rodinnou situaci?

Mám dvě dospělé děti a jedno 16ti letý dítko, který studuje na škole a prostřední dcera studuje vysokou školu. Celý život pracuju, vykonávám činnost, no financuju si byt, jedno dítě je na internátě, druhé už se odstěhovalo, třetí se též odstěhovalo.

3. Jak dlouho vychováváte děti sama?

Je to asi 16 let.

4. Řekněte mi něco o odchodu otce z rodiny? Co bylo podle vás příčinou?

Otec odešel od naší rodiny, v době, když nejmladšímu synovi bylo pár měsíců, to znamená, že už je to 16 let. A odešel za svojí přítelkyní, se kterou žije dosud, jeho odchod prostě, on se tak rozhodl a pro nás to bylo asi nejlepší řešení. Příčinou byla asi nevěra a alkohol.

5. Co v současnosti vnímáte jako nejnáročnější, když jste zůstala s dětmi/dítětem sama?

To bylo asi ... tenkrát to byla asi nejnáročnější ... fyzicky to bylo hodně náročný, psychicky to bylo hodně náročný, finančně. Měla jsme kolem sebe spoustu lidí, který mě v tom pomohli. Všechno bylo náročný jako, na jednoho člověka je toho vždycky hodně se třema dětma a prostě, který jsou na škole prostě... na základce a ve školce, prostě ty jejich kroužky jejich ranní vstávání, moje vstávání do práce, jo je to všechno psychicky a finančně náročný. Nemohla jsem si dovolit prostě se složit, zůstat doma, musela jsem chodit do práce abysme prostě byly finančně trochu zajištěný, jako nebylo to jednoduchý.

Takže jste si nemohla dovolit onemocnět?

To vůbec ne, to v žádném případě.

6. Jaká byla vaše role v rodině? O co jste se starala? Co jste zajišťovala?

No určitě to bylo vaření, praní, klasický práce, který byly doma, nákupy.... Učení, probírání různých ... různých problémů s dětma, pokud nějaké byly, nastaly... já nevím... přípravy do kroužků, vodění dětí do školy, do školky.

A co dělal teda otec?

Otec chodil do práce... Občas jezdil s náma na nákupy, jezdili jsme třeba i v létě na dovolený, já nevím, prostě fungoval jako hlava rodiny, že občas i rozhodoval vo věcech, který prostě v nastálý situaci se měli rozhodovat.

7. Popište mi některý Váš běžný den jako samoživitelka. Jak probíhal, co jste zajišťovala, o co jste se musela starat? Od rána až do večera, jak to fungovalo?

No, ranní vstávání, odchod do práce. Dcera se postarala o nejmenší dítě, které vypravovala do školky... následně vlastně odpoledne to bylo o tom že jsem jela pro dítě do školky, děti se vrátili ze školy, nákup jsem obstarala... uvařilo se, nějaká třeba činnost venku, procházka... večere, spánek, hygiena... prostě takovej normální běžný den... Pokud zrovna nebyl třeba víkend, kdy se doháněl úklid, já nevím, všechno ostatní... ostatní věci...

A ještě jako v tomhle dnu, co bylo jako nejnáročnější?

No svým způsobem vždycky muselo bejt, protože ta rodina prostě musí fungovat dál, ikdyž tam ten otec není. A když nebylo, prostě, říkám, okolo sebe jsem měla docela spoustu lidí, který mě nenechali ve štychu a ... prostě pomohli mi, ať finančně nebo psychicky ... podpora a podobně...

8. Čeho všeho jste se musela ve prospěch rodiny vzdát?

... Určitě to byly častější výlety, toho jsem se vzdala, nechodila jsem už, přestala jsem chodit i cvičit, já nevím... míň jsem se věnovala těm ručním pracem, který mám ráda, to je háčkování, pletení, šití. Prostě na to nebylo zas až tolik času. Chodili jsme i plavat, potom už to bylo opravdu jenom zřídka.

A co se týče třeba nějakých dovolených apod.?

Jezdila jsem na dětský tábory jako instruktor, jako předtím, potom už vůbec ne, to člověk se nedostal, byl rád, když prostě nějakým způsobem v létě fungoval. Je fakt že jsme chodili hodně na plovárny... po odpoledni, když bylo hezký počasí a děti měly prázdniny ... já přišla z práce, tak jsme šli většinou na plovárnu, nebo fakt někam na procházku. K babičce jsme hodně jezdili, ta měla bazén nebo prostě po kamarádkách.

9. Stýká se v současnosti otec se svými dětmi? Jak často?/ Jak to bylo se stykem dětí a otce po jeho odchodu? Došlo ke snížení kontaktu?

S dětmi se stýká většinou na zavolání na telefon, není to zas až tak často, většinou děti volaj tatínkovi, jestli, jestli můžou přijít, jestli má táta na ně čas, chodí tam většinou na jídlo.

A jak je to často?

Přibližně jednou za měsíc.

Jak to bylo se stykem po odchodu? Jak hodně se omezil ten kontakt?

Asi taky na jednou za měsíc, prostě nijak nevyžadoval je vidět... děti svoje... nevím co bych k tomu ještě řekla ... měl svojí přítelkyni a ty děti šli u něho trochu víc stranou, měl svoje zájmy, preferoval prostě spíš ten svůj klid, chtěl si asi od nás odpočnout od všech a nijak, myslím si, že mu nijak moc nechyběly...

10. Jakou měl otec roli v rodině předtím, než odešel? Co zajišťoval, aby rodina fungovala? (materiálně/emočně)?

Tak jako on si s nima hodně povídal, bral je sebou hodně do práce, protože pracuje u koní, děti mají rádi odjakživa zvířátka, takže prostě byly s tím i spokojený, tak se prostě u nás takhle jako žilo. Finančně nás zajišťoval, to určitě jo, většinou na dovolený jsme spolu jezdili, na návštěvy, prostě k babičkám, na víkendy k rodičům apod.

11. Jak vnímaly děti odchod otce z rodiny? Jak se změnilo jejich chování?

Nevím, možná že se jim asi taky ulevilo, protože tatínek byl dost ... asi se z něj stal alkoholik zřejmě, takže ho vidali poslední dobou předtím jeho odchodem, ho vidávali většinou... když ho viděli tak byl napitej a on se vracíval hodně pozdě domů, nechtěl prostě asi s náma bejt....

Myslíte si, že dětem nebylo po tátovi smutno?

Nevím, já si myslím, že jim se na jednu stranu ulevilo.... To asi jo, asi se jim... nevim třeba mu to měly za zlý, to že odešel, ale svým způsobem potom už nebyl takovej ten stres, kdy přijde domů, kdy bude zas napitej a bude je tahat z postelí a pouštět hlasitou hudbu.... Já si myslím, že si oddychly asi...

12. Co otec zajišťoval vůči vám a dětem po svém odchodu?

Já si myslím, že to byly hlavně alimenty, jinak čas od času vlastně vozil ráno toho nejmenšího syna do školky, to nebylo úplně po odchodu, protože já jsem byla ještě na mateřský dovolený, ale když jsem nastoupila do práce, to bylo synovi vlastně 2,5 roku, tak jsme se domluvili, že ho bude ráno vozit do školky on, a já si ho odpoledne vyzvednu, s tím že děti byly už natolik velký (ty ostatní), že chodili domů ze školy sami a potom už mi pomáhala vlastně dcera, takže ta role otce tam úplně vypadla a ... o to nejmenší dítě se vlastně starala, starala ta prostřední dcera.

Jak to probíhalo, když byly například děti nemocné?

Já si to nepamatuju, že by někdy... hele, jestli si možná jednou, dvakrát si vzal volno.... Možná si ani on volno nebral... možná ta jeho partnerka, mě ho dvakrát to nejmenší dítě hlídala, ale jinak asi nepamatuju, že on byl se někdy postaral o nemocný dítě, většinou říkal, že děti simulujou, že nejsou nemocný a nemělo asi smysl se s ním o tom bavit spíš.

13. Jak se změnil vztah mezi dítětem/děťmi a otcem? V porovnání před jeho odchodem a po odchodu?

Tak asi ... bylo jim to líto, to je jasný, že jo, to by bylo líto každému, že ten táta prostě tam čas neměl a on je ani nechtěl, když to tak řeknu, že prostě on neměl ani ten čas na ně... a ani ho nechtěl mít, tak ty děti prostě ... ten nejstarší syn na něj úplně zanevřel, to už trvá opravdu těch 16 let, že s ním nepromluví, pomalu ho ani nepozdraví, dcera, ta prostě občas tam zajde, když zavolá a ten nejmenší syn, ten si nepamatuje zas ty špatný chvíle, který si zažili tadyty dvě děti, takže vůči němu nemá žádný předsudky. A myslí si, že asi takhle fungují v rodině, rozvedený, že je to tak v pořádku.

14. Našla jste si po odchodu otce z rodiny nového partnera? S jakým časovým odstupem?

Našla jsem si partnera, do teďka spolu nejsme schopný žít, protože máme každé své rodiny, je taky rozvedený, má taky tři děti, naše děti se nějak moce nestýkají mezi sebou, ale ... my se jenom prostě navštěvujeme.. je to partner ně úplně do nepohody, ale mám tady ... mám v něm občas i oporu a mě to stačí.

Asi do půl roku.

14.1 Pokud ano, tak jak ho vnímaly vaše děti?

No on se moc, jakoby nea... jak bych to řekla ... neangažoval v naší rodině, on tady spíš byl jako moje opora, třeba po večerech a občas nákupy udělal a do výchovy mých dětí určitě nezasahoval a řekl mi že ani zasahovat nechce, prostě děti věděli, že je tady ten přítel můj, ... ale říkají mu jménem, není to žádný jejich strejda, berou ho spíš jenom jako partnera své matky, asi zřejmě.

15. Dočkala jste se podpory ještě někoho jiného? Např. svých rodičů nebo rodičů svého bývalého?

Rodiče mého bývalého se úplně od nás nějakým způsobem odtáhly? Když to tak řeknu. Mý rodiče, já jsem vlastně měla jenom mamku, tatka ten mi umřel, když jsem byla skoro dospělá a mamka si našla nového přítele, za kterého se provdala, takže nám přibyl vlastně další člen v rodině. Děti mu říkají dědo ... a ty mě teda jako hodně pomohli.

A s čím konkrétně pomohli?

Hlídáním, kdykoliv děti byli nemocný tak prostě ... zůstávaly, starali se o ně, o děcka, abych já mohla chodit do práce, zajišťovali prostě jejich oblečení, jejich stravu, platili za ně obědy, protože prostě člověk na to neměl třikrát platit obědy... já nevím... pomáhali mi prostě jak finančně, tak mě podporovali i abych mohla chodit do práce. Brali si je na prázdniny, na víkendy.

16. Kdo vám v této náročné životní situaci nejvíce pomáhal? Míněno s výchovou dítěte/děti, finanční situací, každodenními rituály?

No bylo okolo mě hodně lidí, Byly to i kamarádky, byla to moje ségra, která ještě jakoby .. ona vlastně studovala, protože je o 11 let ode mě mladší, ta mě pomáhala hodně s hlídáním i víkendovým a ...prostě nevím kdo ještě... kamarádky moje, většinou to byly kamarádky, které měly stejně staré děti se mnou, takže jsme spolu chodily na procházky, různé vejlety jsme pořádaly, jo bylo to takový, že jsme si to udělaly hezký.

17. Jak se změnila povinnost dětí? Co ty děti předtím nedělaly a potom to dělat musely?

.... To se takhle nedá říct, protože já jsme vždycky vedla děti k tomu, že mají mít nějaký povinnosti... myslím si, že Já nevím... tohleto se dá těžko takhle okomentovat.... prostě myly nádobí, vysávali koberce, střídali se v tom, občas prostě tam byl i vzdor, že to prostě dělat nebudou, ale aby ta rodina fungovala, člověk je musel zapřáhnout, aby to prostě něco fungovalo.

Vy jste se zmiňovala o tom, jak vaše dcera musela vodit toho nejmladšího do školy, za jiných okolností by přeci toto nemusela...

To určitě ne. To si myslím... jako to určitě, že přebírala tu zodpovědnost a starost o toho mladšího bráchu... no koneckonců to trvá do dneška, protože prostě mají... blízký vztah k sobě.

18. Kdo podle vás přebral všechny již zmíněné role po vašem bývalém partnerovi/manželovi? / O kom by se podle Vás dalo říci, že zastoupil svou přítomností nepřítomného otce?

Tak něco jako ... babička s dědou určitě, moje ségra, spousta kamarádek, co jsem měla okolo sebe, protože prostě moje děti přespávali i třeba u kamarádů svých ... víkendy tam trávili, já nevím, když bysme byli doma v úplný rodině, tak by se to asi nestávalo, asi ne tak často... Protože já jsem měla práci, kdy jsem i o víkendech chodila do práce... a přebírala, většinou ta babička s dědou jakoby mé rodiče, ne manželovi, exmanželovi.

19. Pokud byste se mohla rozhodnout jinak, vychovávala byste raději děti se svým bývalým manželem, nebo cítíte, že toto bylo lepší řešení?

No podle mého názoru, tak jsem udělala jedinou správnou věc, kterou jsem udělala a určitě bych to nevrátila zpátky, ani kvůli dětem, ani kvůli sobě, prostě ... vím, že to bylo správný rozhodnutí... možná, že bylo třeba i trochu rychlý, ale my sme to prostě zvládli, nemůžu říct, že by na tom bylo něco špatně...

Nebylo by to pro vás jednodušší, kdybyste zůstali pohromadě?

Ale já bych ho nemohla mít už vede sebe, člověka kterému nevěřím a vím, že prostě by děl věci, který děl... ne nemám na to hezký vzpomínky... a už bych mu nedopustila a neodpustím mu, nikdy...

20. Je ještě něco, co byste chtěla zmínit?

Nevím, nenapadá mě vůbec nic... Dokázala jsem to, že jsem vychovala sama tři děti, že platím nájem, chodím do práce, prostě... svým způsobem jsem se ani nijak moc nezadlužila, děti vystudovali školy, eště budou studovat dál, nevím, mám spíš, mě to dělá radost, nemusím se nikomu zpovídat kde jsem byla, co jsem dělala a děti mi dělají vždycky jenom tu radost.... Nebylo to nikdy jednoduchý, ale závěrem můžu říct, že jsem na sebe pyšná...

21. Máte na závěr nějaké otázky?

Ani ne... vybírat líp své partnery.